

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
katedra společenských věd

**VEŘEJNÁ SPRÁVA ČESKOSLOVENSKA
1918 AŽ 1989**

Bakalářská práce

České Budějovice 2011

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Petr Lazar

Autor:
Denisa Vlažná

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 29. dubna 2011

.....

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Petru Lazarovi za ochotu a odbornou pomoc při její tvorbě.

Dále bych chtěla poděkovat svým rodičům za podporu, kterou mi v průběhu studia poskytli.

Obsah

Úvod.....	8
Literární rešerše.....	10
Teorie a metody.....	12
1. Veřejná správa první republiky.....	13
1.1 Vznik Československa a formování veřejné správy	13
1.2 Československá republika po vyhlášení ústavy v roce 1920	17
1.3 Změny ve veřejné správě po roce 1928.....	19
2. Veřejná správa v období druhé republiky.....	23
2.1 Územní ztráty Československa a vznik druhé republiky	23
2.2 Přiznání autonomie Slovensku a Podkarpatské Rusi	24
2.3 Změny ve veřejné správě po podepsání Mnichovské dohody	26
2.3.1 Správa na území druhé republiky.....	26
2.3.2 Správa na území připojeném k Německu.....	27
3. Protektorát Čechy a Morava	29
3.1 Rozpad Česko–Slovenska	29
3.2 Správa na území Protektorátu Čechy a Morava.....	30
3.2.1 Říšská správa v Protektorátu.....	30
3.2.2 Autonomní správa v Protektorátu	31
3.3 Veřejná správa ve Slovenském státě	33
3.4 Pojetí správy exilovou vládou v Londýně.....	34
4. Veřejná správa v osvobozeném Československu do roku 1948	38
4.1 Ústřední správa mezi lety 1945–1948.....	38
4.2 Národní výbory	39
4.3 Postavení Slovenska v osvobozeném Československu.....	41
5. Veřejná správa v Československu od roku 1948 do roku 1960.....	43
5.1 Únor 1948	43
5.2 Ústava 9. května	43
5.3 Veřejná správa po vydání Ústavy 9. května.....	46
5.4 Veřejná správa v 50. letech	49
5.4.1 Změny v centrálních orgánech	49
5.4.2 Národní výbory po roce 1954	50

5.4.3 Slovenské národní orgány ve 2. polovině 50. let	53
6. Veřejná správa mezi lety 1960 a 1968	55
6.1 Nové územní členění Československa	55
6.2 Ústava z roku 1960.....	56
6.3 Národní výbory po r. 1960.....	57
7. Veřejná správa Československé socialistické republiky.....	60
7.1 Ústava 1968.....	60
7.2 Národní výbory po roce 1967	63
7.3 Konečná podoba národních výborů v Československé socialistické federativní republice.....	64
8. Porovnání a shrnutí jednotlivých období	68
8.1 První republika	68
8.2 Druhá republika.....	69
8.3 Protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát.....	70
8.4 Období po 2. světové válce	71
8.5 Postavení Slovenska v rámci jednotného státu	74
Závěr	76
Summary	77
Literatura a zdroje	79
Seznam příloh.....	84
Přílohy	85

Anotace

Bakalářská práce se zabývá historií veřejné správy na území Československa mezi lety 1918 a 1989. Jejím cílem je deskripce jednotlivých období ve vývoji veřejné správy a jejich vzájemná komparace. V návaznosti na historické okolnosti je práce rozdělena na následující části: první Československá republika, druhá Československá republika, Protektorát Čechy a Morava, poválečná léta (1945–1948) a období komunismu rozdělené podle platností jednotlivých československých ústav (1948–1960, 1960–1968 a 1968–1989). Každá kapitola je dále členěna na menší dílčí podkapitoly, které např. rozdělují období na menší časové celky, zabývají se veřejnou správou v jednotlivých částech republiky nebo konkrétní oblastí správy. Práce je doplněna o mapy, které dokládají členění území Československa v jednotlivých obdobích.

Klíčová slova

Československo, národní výbory, samospráva, státní správa, veřejná správa, územně správní členění.

Abstract

The bachelor degree thesis deals with the history of public administration on the territory of Czechoslovakia in 1918–1989. The objective of the thesis is to describe individual periods in the development of public administration and to mutually compare them. In relation to historical circumstances the thesis is divided into the following parts: the First Czechoslovak Republic, the Second Czechoslovak Republic, Protectorate of Bohemia and Moravia, postwar years (1945–1948) and the communist period structured based on periods of validity of individual Czechoslovak constitutions (1948–1960, 1960–1968 and 1968–1989). Each chapter is further divided into shorter subchapters that e.g. split the periods into shorter sections and deal with public administration in individual parts of the country or with specific fields of administration. The thesis also contains maps documenting territorial division of Czechoslovakia in the individual periods.

Key Words

Czechoslovakia, national committees, self-administration, state administration, public administration, territorial administrative division

Úvod

Bakalářská práce na téma Veřejná správa v Československu 1918 až 1989 se zabývá vývojem veřejné správy od vzniku nového demokratického státu ve střední Evropě až do Sametové revoluce v roce 1989. Československá republika, která vznikla po skončení 2. světové války jako jeden z nástupnických států Rakousko-Uherské monarchie, musela na počátku své existence vytvořit nový a od předchozího období zcela odlišný systém správy země. Rakousko-Uhersko mělo od přijetí dualismu v roce 1867 hlavní centra moci ve Vídni (hlavní město Předlitavska) a v Budapešti (hlavní město Zalitavska). Po vzniku Československé republiky se stala hlavním městem celé země Praha. Vývoj veřejné správy byl od počátku velmi složitý a v souvislosti s historickými okolnostmi, které ovlivňovaly změny v systému veřejné správy, je bakalářská práce členěna do kapitol a podkapitol.

Prvním obdobím je tzv. první Československá republika, která trvala od roku 1918 do 30. září 1938. V tomto období bylo nutné vytvořit jednotný systém správy ve všech zemích, které se staly součástí nově vzniklé republiky – země České, Moravské, Slezské, Slovenské a Podkarpatoruské. Na počátku první republiky vznikly také první československé ústavy – Prozatímní ústava z roku 1918 a Ústava z roku 1920.

Důležitým mezníkem v meziválečném Československu bylo podepsání Mnichovské dohody 29. září 1938 a znamenalo faktický konec první republiky a začátek druhé Československé republiky. Podepsáním této dohody přišla republika o pohraniční oblasti s většinovým německým (nebo v případě Slovenska s většinovým maďarským) obyvatelstvem. Po těchto značných územních změnách došlo ke změnám ve správě nejen na odtrženém území, ale také na zbylém území Československa.

Dalším obdobím, které lze v rámci vývoje veřejné správy vymezit, je období Protektorátu Čechy a Morava, kdy došlo k vyhlášení samostatného státu na Slovensku a zbylé území Čech a Moravy připadlo pod správu nacistického Německa, které řídilo správu tohoto území 6 let.

Po osvobození celého území předválečného Československa bylo opět nutné zajistit funkční systém veřejné správy. Nicméně již po 3 letech od konce 2. světové války došlo ke komunistickému převratu a Československo se na 40 let stalo totalitním státem, který se stal součástí Východního bloku.

Cílem této bakalářské práce je vytvořit jednotný přehled vývoje veřejné správy na celém území Československa v průběhu let 1918–1989, zdůrazněním nejdůležitějších změn ve veřejné správě a komparace jednotlivých období z hlediska vybraných oblastí jako správní členění, rozdělení moci ve státě, míra demokracie atd.

K vytvoření historické deskripce bude použita sekundární literatura zabývající se vývojem veřejné správy na našem území, ale také primární literatura týkající se tématu správy země (jednotlivé ústavy Československé republiky, zákony, vládní nařízení nebo dekrety prezidenta republiky).

Vývoj správního členění Československa, který prošel řadou změn, budou dokládat mapy v přílohách bakalářské práce.

Literární rešerše

V již existující literatuře je téma veřejné správy v období Československa zpracováno v řadě publikací. Některá díla se věnují komplexně celému období Československa, jiná pouze určité části.

K. Schelle se ve své publikaci *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1990*¹ věnuje vývoji správy na území habsburské monarchie a také vývoji státní správy a samosprávy po vyhlášení Československa. Zabývá se komplexně správou ve všech zemích Československé republiky až do zrušení národních výborů v roce 1990. Období, kdy bylo území Čech a Moravy obsazeno Německem, Schelle dále popisuje v kapitole *Protektorát Čechy a Morava a jeho správa*, která je součástí publikace *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol Českých novodobých dějin*².

Naopak veřejné správě na území Slovenského státu (1939–1945) se věnuje I. Kamenec v knize *Slovenský stát z roku 1992*³. Tato kniha je první publikací, která se věnuje prvnímu samostatnému státu na území dnešního Slovenska.

Komplexně se vývojem správy zabývá také L. Kocourek v publikaci *Správa v českých zemích a v Československu v letech 1848–2005*⁴, nicméně je zde poskytnut pouze základní přehled vývoje správy ve všech jednotlivých obdobích od habsburské monarchie až po Československo a následně Českou republiku. Přehled vývoje veřejné správy vytvořil také P. Mates⁵, který ovšem nepředstavuje komplexní přehled pro celé období Československa, ale zaměřuje se pouze na některá vybraná období.

Poválečný vývoj veřejné správy zpracovává V. Čechák v publikaci *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004)*. Tato publikace se věnuje veřejné správě na celém území Československa v kontextu důležitých historických událostí.

---

¹ Schelle, K. *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1990*. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005.

² Schelle, K. *Protektorát Čechy a Morava a jeho správa*. In: Schelle, K., Horáková, M., Salák, P., Tauchen, J. *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol Českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, s. 39–46.

³ Kamenec, I. *Slovenský stát*. 1. vydání. Praha: Anomal, 1992.

⁴ Kocourek, L. *Správa v českých zemích a v Československu v letech 1848–2005 Historický přehled*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. v edici EUPRESS, 2007.

⁵ Mates, P. *Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848–1989*. 1. Vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1996.

Při zkoumání tématu vývoje veřejné správy v Československu je také vhodné použít např. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa⁶ nebo Československé dějiny státu a práva v dokumentech⁷, které obsahují nejdůležitější zákony, vládní nařízení atd. týkající se oblasti správy v Československu.

---

⁶ Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997.

Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999.

Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, III. (1968–1989). 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000.

⁷ Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech. II. díl, Ústavní systém (1918-1938). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech. III. díl, Státní správa (1918-1938). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech, V. díl, Druhá Československá republika (1938–1939). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. díl, Období nesvobody (1939-1945). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Teorie a metody

Při zpracování bakalářské práce bude použito několik metod. První metodou bude analýza literatury uvedené v kapitole Literatura a zdroje. Tato analýza bude provedena u primární (např. zákony, ústavy) i sekundární literatury (publikace). Analýza literatury zabývající se vývojem veřejné správy v Československu umožní získat potřebné informace, které budou následně v bakalářské práci prezentovány formou historické deskripce.

V každé kapitole bude popsána veřejná správa na území Československa v určitém období. V návaznosti na vývoj veřejné správy budou v práci také zdůrazněny historické okolnosti a události, které umožní lepší pochopení konkrétní podoby veřejné správy v daném období.

Takto získané a zpracované informace pak budou na základě komparace srovnány z různých hledisek – např. změny v politickém systému v průběhu existence Československa, míra demokracie, rozdělení moci ve státě, administrativněsprávního členění atd.

1. Veřejná správa první republiky

1.1 Vznik Československa⁸ a formování veřejné správy

Již v průběhu 1. světové války bylo jasné, že po jejím skončení dojde v Evropě k velkým změnám. Dlouhodobá nespokojenost v rakousko-uherské monarchii dosáhla vrcholu začátkem roku 1918. V lednu tohoto roku se v Praze sešel generální sněm českých říšských a zemských poslanců, který 6. ledna přijal tzv. Tříkrálovou deklaraci. V tomto dokumentu byl požadavek na realizaci práva národů na sebeurčení a právo Čechů na vznik vlastního státu. Dalším důležitým dokumentem pro vznik nové republiky byla Pittsburská dohoda, ve které bylo schváleno spojení Čechů a Slováků v jednom státě. Tuto dohodu podepsali 30. května 1918 zástupci obou národů ve Spojených státech amerických. Na ní dále navazovala Washingtonská deklarace definující základní principy, na kterých bude postaveno budoucí Československo. (Schelle, 2005)

V říjnu 1918 pak všechny snahy o vyhlášení samostatného státu vyvrcholily. 14. října vypukla generální stávkou, která nakonec přerostla v demonstraci za samostatnost. 17. října doručil T. G. Masaryk americkému prezidentovi W. Wilsonovi Washingtonskou deklaraci, ten následně 18. října 1918 doporučil Rakousku jednání s Národní radou československou v Paříži, která již byla oficiálně chápána jako československá prozatímní vláda. (Schelle, 2005)

28. října byla zveřejněna tzv. Andrassyho nóta, což bylo přijetí všech 14 bodů programu prezidenta Wilsona, z nichž jeden obsahoval právo všech národů žijících v Rakousku-Uhersku na autonomii. Zveřejnění této nóty, která byla v Čechách chápána jako kapitulace Monarchie, vedlo nakonec k vyhlášení samostatného státu. „Muži 28. října“ (K. Kramář, V. Klofáč, A. Rašín, F. Soukup a V. Šrobár) nejprve vyhlásili samostatnost, následně podepsali zákon o zřízení samostatného státu. (Kocourek, 2007)

Slovenská národní rada přijala 30. října v Martině Deklaráciu slovenského národa (Martinská deklarace), která podpořila budování společného státu Čechů a Slováků. (Hronský, Peklík, 2008)

---

⁸ Podobu nově vzniklého Československa ukazuje Příloha č. 1 – Mapa území Československé republiky s úpravami hranic do roku 1924.

12. listopadu 1918 rozhodli Rusíni ve Spojených státech amerických o připojení Podkarpatské Rusi k Československu, což bylo potvrzeno 8. května 1919 poradou národních rad v Užhorodě. Tím došlo ke spojení všech zemí Československé republiky.⁹ (Kocourek, 2007)

Bezprostředně po vyhlášení samostatnosti 28. října 1918 bylo nutné zajistit právní a správní systém, aby nedošlo k chaosu. Proto byl přijat tzv. recepční zákon (později zákon č. 11/1918 Sb.), ve kterém nově vzniklý stát převzal platné říšské a zemské zákony a také zachoval činnost všech správních úřadů na jeho území. To ale znamenalo, že české země převzaly systém Rakouska, naproti tomu Slovensko systém Uherska (stejně jako Podkarpatská Rus, která byla před 1. světovou válkou pod správou Uherska). (Kocourek, 2007)

Moc zákonodárná i výkonná byla pro celé Československo reprezentována Národním výborem. Jeho zákonodárnou funkci vykonávalo plénum, výkonnou funkci předsednictvo. Přípravu pro práci pléna i předsednictva vykonávala kancelář Národního výboru. Pro výkon své činnosti si dále národní výbor mohl vytvářet různé komise. (Kocourek, 2007)

„Zákonem č. 2/1918 Sb. z 2. listopadu 1918 bylo vytvořeno dvanáct úřadů pro správu, brzy nazývaných ministerstva: zahraničních věcí, financí, školství a národní osvěty, spravedlnosti, průmyslu, obchodu a živností, dopravy (mělo spojovat správu železnic, pošt i telegrafů), veřejných prací, zemědělství, národní obrany, sociální péče a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.“ (Kocourek, 2007: 33)

Následně vznikla další ministerstva – ministerstvo pro zásobování lidu, ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizaci správy a došlo k rozdělení již zmíněného ministerstva dopravy na ministerstvo železnic a ministerstvo pošt a telegrafů. Byl také vytvořen úřad pro zahraniční obchod, v jehož čele stál člen vlády. (Kocourek, 2007)

---

⁹ země Česká, Moravská, Slezská, Slovenská a Podkarpatoruská

Vzhledem k neklidné situaci na Slovensku, kde byl stále problém s Maďary a nově také se vznikajícím komunistickým hnutím, byl nově vytvořen úřad ministra s plnou mocí pro správu Slovenska.¹⁰ (Kocourek, 2007)

13. listopadu 1918 byl vydán zákon č. 37/1918 Sb. o prozatímní ústavě. Podle této prozatímní ústavy se Národní výbor, nazývaný od následujícího dne Národní shromáždění, rozšířil na 256 členů¹¹, byl reprezentantem moci zákonodárné a měl dále dozorní pravomoc nad mocí výkonnou. Moc výkonná byla od této doby reprezentována 17 člennou vládou, jejíž ministři i předseda byli voleni Národním shromážděním. Prezident republiky neměl podle této prozatímní ústavy žádnou výkonnou moc. (Zákon č. 37/1918 Sb.)

Jelikož nerovnoměrné rozdělení moci ve státě (velké pravomoci Národního shromáždění a proti tomu téměř žádné pravomoci prezidenta republiky) bylo kritizováno, došlo v roce 1919 k novelizaci prozatímní ústavy a prezident získal např. pravomoc jmenovat členy vlády místo Národního shromáždění. (Schelle, 2005)

Již na konci 1. světové války byly existující státní úřady spojované s rakousko-uherskou monarchií oslabeny, proto začaly vznikat nové orgány veřejné správy – okresní a místní národní výbory. Do listopadu 1918 bylo v Čechách vytvořeno 139 okresních národních výborů a 49 místních národních výborů, na Moravě 62 okresních a 16 místních národních výborů a ve Slezsku 6 národních a 11 místních národních výborů. Vedle nich ještě existovaly 3 ústřední orgány (Národní výbory v Praze, Brně a Slezské Ostravě). (Schelle, 2005)

Působení okresních a místních národních výborů však nebylo dlouhodobé. Postupně docházelo k omezování jejich pravomocí v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, až nakonec na přelomu let 1918 a 1919 došlo ke zrušení těchto úřadů. (Schelle, 2005)

---

¹⁰ Po založení republiky byl kromě Maďarů také problém s Němci. 29. října 1918 byly do Vídně svolány němečtí poslanci říšského sněmu z Čech a Moravy a následně došlo k vyhlášení samostatných německých provincií – Deutschböhmen, Böhmerwaldgau, Deutschsüdmähren a Sudetenland. 22. listopadu 1918 Rakousko vyhlásilo zákonem tyto provincie + města Brno, Jihlavu a Olomouc za své državy. Správa těchto provincií byla uspořádána jako správa před vznikem Československa, nicméně tento puč byl potlačen během prosince 1918 a definitivně byly snahy o odtržení pohraničí ukončeny podepsáním mírové smlouvy mezi Československem a Rakouskem 10. září 1919 v Saint-Germain. (Kocourek, 2007)

¹¹ Počet členů Národního shromáždění byl vytvořen šestinásobkem členů Národního výboru. Při vytváření Národního výboru se pracovalo podle tzv. Kramářova klíče – základem byly výsledky voleb do říšské rady v roce 1911. Tento klíč byl použit i při vytváření Národního shromáždění. Od března 1919 mělo Národní shromáždění 270 členů, jelikož došlo k doplnění 14 slovenskými poslanci. (Kocourek, 2007)

Ještě před ukončením jejich činnosti spolupracovaly národní výbory při sčítání obyvatelstva v roce 1919. Některé jejich pravomoci získaly různé výbory – např. občanský nebo okresní demobilizační, většina z nich ukončila svou činnost v roce 1920 po vydání nové ústavy. (Kocourek, 2007)

Od roku 1913, kdy došlo k rozpuštění zemského sněmu a zemského výboru, existovala v Čechách zemská správní komise, která byla nejvyšším samosprávným orgánem v zemi. Po vzniku republiky byl místo ní vytvořen zemský správní výbor. Na Moravě stále působil zemský sněm s funkčním obdobím od roku 1914. Největší pravomoc měl jeho zemský výbor, který byl představitelem moci výkonné. V roce 1918 zde došlo pouze k personálním změnám, přičemž vláda jmenovala některé nové členy a činnost tohoto úřadu byla zachována. Ve Slezsku byl nejvyšším samosprávným orgánem zemský sněm, jehož kompetence v průběhu války přešly na zemský výbor. Po založení Československa se nejdříve objevily neúspěšné pokusy o rozšíření zemského výboru, až nakonec vláda místo něj vytvořila zemskou správní komisi. (Schelle, 2005)

Na nižším stupni samosprávy existovala v Čechách okresní zastupitelstva, po vzniku republiky nahrazena okresními správními komisemi, na Moravě a ve Slezsku okresní silniční výbory, jejichž činnost byla zachována až do roku 1928. (Kocourek, 2007)

Na úrovni obcí působilo v českých zemích obecní zastupitelstvo, obecní rada (radní, starosta a jeho náměstek) a komise. Počet členů zastupitelstva se pohyboval mezi 9 a 60 podle počtu obyvatel obce. Obecní rada pak měla počet členů, který odpovídal $\frac{1}{3}$ všech členů zastupitelstva. Komise si mohli zastupitelé obce zřizovat podle své vůle, povinně musely být zřízeny pouze finanční komise a komise pro vedení kroniky. Některé obce měly stejné postavení jako okresní politické úřady a jejich starosta byl zároveň okresním hejtmanem (tj. statutární města). Mezi takové obce patřily Praha, Brno, Olomouc, Liberec, Jihlava, Opava, Znojmo, Kroměříž, Uherské Hradiště a Frýdek. První komunální volby se v českých zemích uskutečnily v červnu 1919. (Schelle, 2005)

Vývoj správy na Slovensku probíhal pomaleji než v českých zemích. Již po vzniku republiky museli na Slovensko odcházet např. lékaři, učitelé a úředníci z českých zemí z důvodu nízké vzdělanosti a celkové zaostalosti Slovenska. Stejně jako v českých zemích i na Slovensku zůstávaly nadále platné staré správní orgány z doby

Monarchie a paralelně s nimi začaly vznikat orgány nové. Ústřední roli ve státní správě na Slovensku hrála Slovenská národní rada se sídlem v Martině. Dále byla vytvořena síť městských a vesnických rad. Národní rady na Slovensku měly stejný osud jako národní výbory v českých zemích – nejprve došlo k omezení jejich pravomocí a nakonec až k jejich úplnému zrušení na přelomu let 1918 a 1919. (Schelle, 2005)

Administrativně se Slovensko dělilo na 16 žup, v jejichž čele stál župan. Jednotliví župani byli podřízeni ministrově s plnou mocí pro správu Slovenska. Župan jmenoval župního rádce (nemohl jednat svým jménem, ale pouze jménem župana) a dále administrativní výbor s 25 členy. Vedle župních úřadů byly vytvářeny také slůžnovské úřady v čele se státními úředníky. (Schelle, 2005)

Podkarpatská Rus se po vzoru Slovenska dělila na 4 župy a dále na slůžnovské okresy. Vedoucími orgány zde byli velící generál a náčelník politické správy (byl v čele civilní správy) a poradní direktorium s 5 členy. (Schelle, 2005)

1.2 Československá republika po vyhlášení ústavy v roce 1920

První řádná ústava nově vzniklého Československa byl zákon č. 121/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. Tato ústava dělila moc ve státě do 3 složek - na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní, stejně jako je tomu u dnešní Ústavy České republiky. (Zákon č. 121/1920 Sb.)

Moc zákonodárná byla reprezentována dvoukomorovým Národním shromážděním, a tím definitivně zanikla zákonodárná moc zemských sněmů. Poslanecká sněmovna měla celkem 300 členů, Senát 150. Do obou komor Národního shromáždění se volilo v přímých, tajných, rovných a všeobecných volbách na základě poměrného zastoupení. Aktivní volební právo do Poslanecké sněmovny bylo 21 let a do Senátu 26 let, pasivní pak do Sněmovny 30 let a do Senátu 45 let. (Zákon č. 121/1920 Sb.)

Moc výkonná byla reprezentována prezidentem a vládou. Prezident republiky byl volen Národním shromážděním na funkční období 7 let, maximálně 2× za sebou.¹² Mezi pravomoci prezidenta patřilo i jmenování předsedy vlády a ministrů, stejně jako stanovení toho, který člen vlády bude řídit jednotlivá ministerstva. (Zákon č. 121/1920 Sb.)

Soudnictví, které bylo odděleno od správy, bylo vykonáváno soudy civilními (řádnými, mimořádnými a rozhodčími), občanskými soudy trestními, trestními soudy vojenskými nebo trestními řízeními policejními nebo finančními. Nejvyšší instancí byl nejvyšší soud pro celé Československo. (Zákon č. 121/1920 Sb.)

Politiku v Československu výrazně ovlivňovala také tzv. Pětka, což byl koaliční orgán složený z představitelů 5 nejdůležitějších politických stran, který ale neměl svou existenci zakotvenou v ústavě. Členy pětky byli představitelé „státotvorných“ stran - strany agrární, sociálně demokratické, socialistické, lidové a národně demokratické. Jejich hlavními úkoly bylo projednávání politických témat, úkolování vlády nebo zajišťování parlamentní podpory pro vládní rozhodnutí. V roce 1925 tento orgán oficiálně zanikl, ale řešení podobných otázek vůdci nejsilnějších stran probíhalo i později. (Cuhra et al., 2006)

V roce 1920 byl také vydán zákon č. 126/1920 Sb. o zřízení župních a okresních úřadů. Území celého Československa se podle tohoto zákona mělo dělit na župy, což měly být nejvyšší orgány státní správy podřízené vládě, resp. ministerstvu vnitra. Nejvyššími úřady by byly župní úřady, jejichž hlavními orgány by byli zastupitelstvo, župan, výbor a komise. Župa, která měla méně než 700 000 obyvatel, měla mít 35 župních zastupitelů, za každých 20 000 obyvatel nad 700 000 by byl zvolen další zastupitel. Župní zastupitelstvo mělo ze svých členů také sestavit župní výbor. Dále mělo župní zastupitelstvo právo sestavovat různé komise (s výjimkou finanční komise, jejíž zřízení bylo ze zákona povinné). (Schelle, 2005)

---

¹² T. G. Masaryk měl v této ústavě zakotvenou výjimku: „*Nikdo nemůže býti více než dvakrát po sobě zvolen. Kdo byl prezidentem po dvě po sobě jdoucí volební období, nemůže opět zvolen býti, dokud od skončení posledního období neuplyne sedm let; ustanovení toto nevztahuje se na prvního prezidenta Československé republiky.*“ (Zákon č. 121/1920 Sb. In: Gronský, Hřebejk, 1997: 52)

Nakonec byl T. G. Masaryk zvolen prezidentem celkem 4× – v letech 1918, 1920, 1927 a 1934. (Cuhra et al., 2006)

Nižšími administrativními jednotkami měly být okresy s okresními úřady řízenými okresním náčelníkem. Každý okresní úřad měl mít také výbor a komisi. (Schelle, 2005)

Tento zákon měl však řadu odpůrců a nakonec vstoupil v platnost pouze v jediné zemi Československa – na Slovensku, které se od roku 1923 dělilo na 6 žup (sídla župních úřadů - Bratislava, Nitra, Turčiansky Svätý Martin, Zvolen, Liptovský Svätý Mikuláš), 79 okresů a statutární města Bratislava a Košice se zvláštním postavením¹³. (Schelle, 2005)

„Tak došlo k dalšímu roztržštění systému politické správy, v Čechách a na Moravě v podstatě podle starého rakouského systému, na Podkarpatské Rusi podle systému uherského a na Slovenku podle nového systému župního. Otázka sjednocení politické správy se dostala znovu na pořad dne až v polovině dvacátých let.“ (Kocourek, 2007: 43)

Na Podkarpatské Rusi došlo mezi lety 1920–1928 k několika změnám. V čele země stál nyní guvernér jmenovaný prezidentem Československa, dále zde byl viceguvernér. Nejdříve se administrativně dělila na 4 historické župy (sídla župních úřadů - Užhorod, Mukačevo, Nerejov a Velký Bočkov). O rok později existovaly už pouze 3 župy (sídla župních úřadů - Užhorod, Mukačevo a nově Velká Sevljuša), v jejichž čele stáli župní správcové. V roce 1926 došlo nakonec ke spojení všech žup v jednu, jejíž župní úřad sídlil nadále v Mukačevě. (Schelle, 2005)

1.3 Změny ve veřejné správě po roce 1928

Dalším důležitým mezníkem ve vývoji správy v Československu byl zákon č. 125/1927 ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy. Na základě tohoto zákona došlo ke spojení země Moravské a Slezské, a vznikly tak 4 zemské správní obvody. Každý z nich měl svůj vlastní zemský úřad – země Česká v Praze, země Moravskoslezská v Brně, země Slovenská v Bratislavě a země Podkarpatoruská v Užhorodě. (Zákon č. 125/1927 Sb.)

---

¹³ Neuskutečněné členění na župy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ukazuje Příloha č. 2 – Mapa neuskutečněného členění Čech, Moravy a Slezska na župy v roce 1920. Župy vytvořené na Slovensku jsou pak znázorněny v Příloze č. 3 – Mapa správního členění Československa do roku 1938.

Podle § 5 odst. 1 zákona č. 125/1927 Sb.: „*Zemské úřady vykonávají ve svém obvodu vnitřní správu a práva, jež podle předpisů dosud platných příslušela v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zemským správcům politickým, jejich prezidentům, zemským (správním) komisím (výborům), [...], na Slovensku župním úřadům, županům, župním zastupitelstvům a výborům, na Podkarpatské Rusi civilní správě, župnímu úřadu a jejich přednostům, jakož i působnost, která byla zvláštními předpisy přikázána župním úřadům nebo županům.*“ (Zákon č. 125/1927 Sb. In: Gronský, Hřebejk, 1997: 94)

V čele každého zemského úřadu stál zemský prezident jmenovaný prezidentem republiky. Dále zde byla zřízena zemská zastupitelstva jako nejvyšší samosprávné orgány (v zemi České mělo zemské zastupitelstvo 120 zastupitelů, Moravskoslezské 60, Slovenské 54 a Podkarpatoruské 18). 1/3 členů byli odborníci jmenovaní vládou, zbytek byl volen v přímých volbách na období 6 let. Aktivní volební právo bylo 24 let, pasivní 30 let. Mezi hlavní působnosti zemského zastupitelstva patřila působnost v oblasti:

- hospodářské a správní (např. sociální péče, zdravotnictví, doprava)
- normotvorná (vydávání předpisů k jednotlivým zákonům usneseným Národním shromážděním)
- poradní (zemské zastupitelstvo bylo poradním sborem zemského prezidenta a ústředních orgánů ve věcech veřejné zemské správy)
- působnost ve správním soudnictví. (Zákon č. 125/1927 Sb.)

Dalším zemským orgánem byl zemský výbor, jehož členy vybíralo samo zastupitelstvo ze svých volených zastupitelů. Na Podkarpatské Rusi měl výbor 6 členů, ve všech ostatních zemích členů 12 (a vždy stejný počet náhradníků). Zemský výbor měl za úkol připravovat návrhy pro jednání zemského zastupitelstva. Schůze zemského výboru byly, na rozdíl od schůzí zemského zastupitelstva, neveřejné. Zemské zastupitelstvo mohlo dále podle potřeby volit zemské komise, které spravovaly jednotlivé podniky a ústavy a řešily další problémy různých oblastí správy. (Zákon č. 125/1927 Sb.)

Nižšími úřady pak byly úřady okresní.¹⁴ „*Okresní úřady vykonávají ve svém obvodu vnitřní správu a práva, jež podle předpisů dosud platných příslušela v Čechách*

---

¹⁴ Členění zemí České a Moravskoslezské na okresy znázorňuje Příloha č. 4 – Mapa územní organizace politické správy v zemi České a Moravskoslezské k 29. září 1938

okresním správám politický, jejich přednostům, zastupitelským okresům, na Moravě a ve Slezsku okresním správám politickým, jejich přednostům, silničním okresům, na Slovensku župním úřadům, županům, župním zastupitelstvům a výborům, na Podkarpatské Rusi civilní správě, župnímu úřadu a jejich přednostům, jakož i působnost, která byla zvláštními předpisy přikázána župním úřadům nebo županům.“ (Zákon č. 125/1927 Sb. In: Gronský, Hřebejk, 1997: 93).

Na celém území Československé republiky jich působilo celkem 239 (z toho v zemi České 103, Moravskoslezské 45, Slovenské 79 a Podkarpatoruské 12). V čele okresního úřadu stál okresní hejtman jmenovaný ministrem vnitra. Okresní hejtman byl zároveň předsedou okresního zastupitelstva a okresního výboru. Celkový počet jeho členů se odvíjel od počtu obyvatel okresů – 18 členů (do 40 000 obyvatel), 24 členů (do 70 000 obyvatel), 30 členů (do 100 000 obyvatel) nebo 36 členů (více než 100 000 obyvatel). Opět byla $\frac{1}{3}$ členů jmenována a zbytek byl volen v přímých volbách na období 6 let. Aktivní volební právo bylo 24 let, pasivní 30 let. Okresní zastupitelstvo mohlo také volit výbor (8 ze svých členů + 8 náhradníků). Mezi hlavní uzákoněné působnosti okresního zastupitelstva patřily:

- působnost hospodářská (správa okresního majetku, hospodářské otázky)
- působnost pomocná
- působnost ve správním soudnictví
- působnost poradní a iniciativní (okresní zastupitelstvo je poradním sborem okresního hejtmana, zemského prezidenta i zastupitelstva). (Zákon č. 125/1927 Sb.)

V rámci obecní samosprávy měly nadále statut statutárního města pouze Praha, Brno, Olomouc, Liberec, Opava, Bratislava, Košice a Užhorod. Z těchto měst měla navíc Praha (jako hlavní město republiky) již od roku 1922 podle zákona o Velké Praze zvláštní postavení. Její obecní zastupitelstvo mělo 100 členů (ti volili dále 24 člennou radu, primátora a 3 náměstky). (Kocourek, 2007)

Z hlediska samosprávy byly také významné různé zájmové organizace, které vznikaly již v době Rakouska-Uherska. Jako příklad lze jmenovat např. České zemské ústředí obcí, měst a okresů. (Kocourek, 2007)

1. července 1928 – v den, kdy vstoupil zákon o organizaci politické správy v platnost, došlo poprvé od založení Československé republiky k jednotné podobě

správy ve všech jednotlivých zemích. Až do vyhlášení tzv. druhé republiky ve veřejné správě k tak výrazným změnám již nedošlo.

V roce 1933 bylo prodlouženo volební období obecních orgánů ze 4 na 6 let. (Kocourek, 2007)

V roce 1936 pak došlo nařízením vlády ke změnám kompetencí mezi zemskými úřady a ministerstvy a zemskými úřady a okresními výbory. (Schelle, 2005)

2. Veřejná správa v období druhé republiky

2.1 Územní ztráty Československa a vznik druhé republiky

Počátkem 30. let 20. století se v Československé republice začala projevovat světová hospodářská krize a začalo docházet k radikalizaci politiky. Začala se radikalizovat Slovenská ľudová strana, která v roce 1933 požadovala autonomii Slovenska. V roce 1935 vznikla také Sudetoněmecká strana¹⁵ a postupně šířila svůj vliv mezi německým obyvatelstvem. V témže roce dokonce zvítězila ve volbách a v následujících letech, v důsledku stále se prohlubující krize a růstu nezaměstnanosti, svůj vliv ještě zvýšila. (Cuhra et al., 2006)

Problém Sudet nakonec dosáhl mezinárodních rozměrů a celá tato složitá situace vyústila v podepsání Mnichovské dohody.

Tato dohoda podepsaná 29. září 1938 v Mnichově zástupci Německa (A. Hitler), Itálie (B. Mussolini), Velké Británie (N. Chamberlain) a Francie (E. Daladier) pro Československo znamenala ztrátu příhraničních oblastí s většinovým podílem německých obyvatel.¹⁶ Obsazování území probíhalo na základě 4. bodu Mnichovské dohody v několika fázích: „*Postupné obsazování převážně německých území německými oddíly započne 1. října. Čtyři územní celky, označené na přiložené mapě, obsadí německé oddíly v tomto pořadí: úsek označený I. - 1. a 2. října, úsek označený II. - 2. a 3. října, úsek označený III. - 3., 4. a 5. října, úsek označený IV. - 6. a 7. října.*” (Mnichovská dohoda. In: Schelle, 1993: 148)

Mnichovská dohoda byla přijata pouze československou vládou a prezidentem republiky Emilem Háchou. (Schelle, 2010)

Kromě Německa měly územní požadavky vůči Československu také Polsko a Maďarsko. V doplňujícím prohlášení Mnichovské dohody bylo zakotveno, že „*nebude-li do tří měsíců problém polských a maďarských menšin v Československu vyřešen mezi zainteresovanými vládami cestou dohody, stane se tento problém*

---

¹⁵ Sudetoněmecká strana vznikla přejmenováním organizace Sudetoněmecká fronta, která vznikla před rozpuštěním Německé nacionálně socialistické strany dělnické (DNSAP) v roce 1933. Jejím vůdcem se stal Konrad Henlein. V roce 1933 byla zakázána činnost všech německých nacionalistických stran v Československu, nicméně tato fronta při svém vzniku vyjádřila loajalitu vůči Československu, díky čemuž nebyla označena za ilegální. (Cuhra et al., 2006)

¹⁶ Podle sčítání lidu z roku 1911

předmětem dalšího jednání hlav vlád čtyř mocností, které jsou zde přítomny.”
(Mnichovská dohoda, In: Schelle, 1993:149)

Polsko požadovalo hned následujícího dne odstoupení oblasti Těšínska, čemuž nakonec Československo vyhovělo. Později Polsko požadovalo i další území a nakonec získalo ještě slovenská území na sever od Čadce, na Oravě a Spiši a část území Šariše. (Schelle, 2010)

Maďarsko získalo 2. listopadu 1938 jih Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹⁷ Celkem Československo přišlo o 1/3 svého území.¹⁸ (Cuhra et al., 2006)

Podepsání Mnichovské dohody fakticky znamenalo konec první republiky a začátek druhé československé republiky, která trvala od 1. října 1938 do 14. března 1939.

2.2 Přiznání autonomie Slovensku a Podkarpatské Rusi

Oslabení Československa využily Slovensko i Podkarpatská Rus, aby získaly autonomii, což se jim nakonec také povedlo.

Již v průběhu 30. let požadovala Hlinkova slovenská ľudová strana autonomii pro Slovensko. V červnu 1938 byl vytvořen návrh zákona o autonomii Slovenska a po podepsání Mnichovské dohody jejich snahy ještě zesílily. 6. října 1938 se sešel výkonný výbor Hlinkovi slovenské ľudové strany v Žilině, který zde ustanovil Manifest slovenského národa – ten se stal základem Prohlášení o autonomii Slovenska¹⁹. Toto prohlášení podepsali nejen zástupci Hlinkovi strany ale také Slovenské národní strany, agrárníků, fašistů, národních socialistů, živnostníků, národního sjednocení, lidovců a dodatečně také sociálních demokratů. Československá vláda požadavky Slováků na autonomii přijala. Jozef Tiso byl jmenován ministrem pro správu Slovenska a následujícího dne také předsedou slovenské vlády, kterou tvořil společně se 4 ministry²⁰. (Schelle, 2010)

---

¹⁷ Jednání ve Vídni (tzv. vídeňské arbitráže) se účastnili 4 ministři zahraničních věcí – Joachim von Ribbentrop (Německo), hrabě Galeazzo Ciano (Itálie), Koloman Kánya (Maďarsko) a dr. František Chvalkovský (Československo). (Protokol o rozhodčím výroku mezi Československou republikou a Maďarskem)

¹⁸ Odtržená území Československé republiky ukazuje Příloha č. 5 – Mapa Československa po Mnichovském diktátu.

¹⁹ Prohlášení o autonomii Slovenska neboli Žilinská dohoda (Schelle, 2010)

²⁰ Všichni byli zároveň členy ústřední vlády v Praze. (Schelle, 2010)

Zákon o autonomii Slovenska byl pak 22. listopadu 1938 vyhlášen jako Ústavný zákon č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny. Československá republika se zde již oficiálně nazývala Česko-Slovenská republika, což zdůrazňovalo rovnoprávné postavení obou národů. Tento zákon doplňoval Ústavní soud o 2 členy (náhradníky) jmenované vládou Slovenské krajiny a dával mu pravomoc rozhodovat o tom, jestli zákony vydané Sněmem Slovenské krajiny nejsou v rozporu s ústavou z roku 1920. Úředním jazykem se na území Slovenské krajiny stala slovenština²¹ a byla uzákoněna i krajinská příslušnost na území Slovenské krajiny. Moc zákonodárnou vykonávalo podle § 4 hlavy II. již zmíněného Ústavního zákona č. 299 Sb. Národní shromáždění ve věcech ústavy, mezinárodní politiky, národní obrany, měny, dopravy, telekomunikací, společného rozpočtu atd. Ve věcech, které nebyly v tomto zákoně uvedeny, měl zákonodárnou moc Sněm Slovenské krajiny. Rozhodování ústřední vlády a podepisování jejích aktů se zúčastnili členové Slovenské krajinské vlády²² pouze, když šlo o záležitosti týkající se Slovenska. Slovensko mělo dále ústavně zajištěno poměrné zastoupení svých zástupců ve všech ústředních úřadech, ústavech a podnicích a mezinárodních organizacích. Na území Slovenska byl dále zřízen Nejvyšší soud. (Ústavný zákon č. 299/1938 Sb.)

Podobné důsledky mělo i přiznání autonomie Podkarpatské Rusi, které bylo zakotveno v Ústavním zákoně č. 328/1938 Sb. ze dne 22. listopadu 1938, o autonomii Podkarpatské Rusi. Člena (náhradníka) ústavního soudu nyní jmenovala vláda Podkarpatské Rusi (dosud byl jmenován prezidentem republiky na návrh sněmu Podkarpatské Rusi) a podobně jako u Slovenska i v případě Podkarpatské Rusi ústavní soud rozhodoval, zda jsou zákony sněmu v souladu s ústavou. Dále byla na území Podkarpatské Rusi také uzákoněna zemská příslušnost. Moc zákonodárná se dělila (stejně jako u Slovenska) mezi Národní shromáždění a sněm Podkarpatské Rusi. Vláda Podkarpatské Rusi měla 3 členy, kteří byli opět členy ústřední vlády a rozhodovali ve věcech týkajících se Podkarpatské Rusi. Podkarpatská Rus měla také své poměrné zastoupení v ústředních zařízeních, radách, komisích, výborech atd. a mezinárodních organizacích. Dále zde byly zrušeny funkce guvernéra a viceguvernéra a naopak nabyly

---

²¹ Obyvatelé, úřady, soudy, korporace, veřejné orgány atd. ze zemí České a Moravskoslezské mohli ve styku s veřejnými orgány nadále používat češtinu. (Ústavný zákon č. 299/1938 Sb.)

²² Slovenská krajinská vláda vykonávala moc vládní a výkonnou a byla odpovědná Sněmu Slovenské krajiny. (Ústavný zákon č. 299/1938 Sb.)

účinnosti předpisy zákona o organizaci politické správy týkající se funkce zemského prezidenta. (Ústavní zákon č. 328/1938 Sb.).

První volby do Sněmu slovenské krajiny se konaly 18. prosince 1938, do sněmu Podkarpatské Rusi 12. února 1939. Sněm na Slovensku se sešel 18. ledna 1939, sněm Podkarpatské Rusi nebyl do konce druhé republiky svolán. (Schelle, 2010)

2.3 Změny ve veřejné správě po podepsání Mnichovské dohody

2.3.1 Správa na území druhé republiky

V listopadu 1938 došlo ke změnám ve vládě. Byla zrušena některá ministerstva:

- ministerstvo pro sjednocování zákonů a organizace správy
- ministerstvo železnic
- ministerstvo pošt a telegrafů (úřad pro správu dopravy)
- ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy
- ministerstvo sociální péče.

Naopak bylo zřízeno ministerstvo dopravy, na které byla přenesena působnost ministerstva železnic a ministerstva pošt a telegrafů, a ministerstvo sociální a zdravotní správy, na které se přenesla působnost ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a ministerstva sociální a zdravotní správy. (Vládní nařízení č. 269 Sb. ze dne 4. listopadu 1938)

Po ztrátě pohraničí bylo nutné zajistit správu okresů, u kterých došlo k rozdělení. V případě, že okresní město připadlo po podepsání Mnichovské dohody pod německou správu, ale část okresu zůstala Československu, byla tato území přidělena pod správu nejbližšího okresního úřadu a jejich původní okresní zastupitelstvo bylo zrušeno. (Schelle, 2010)

K 1. lednu 1939 zůstalo v činnosti 65 okresních úřadů v zemi České a 27 v zemi Moravskoslezské. Nicméně fašizace správy v zemi pokračovala a docházelo k likvidování územní samosprávy a k postupnému rušení dalších okresních zastupitelstev. V lednu 1939 byla navíc rozpuštěna zemská zastupitelstva v zemi České i Moravskoslezské. V rámci obecní samosprávy byli zbaveni funkce zastupitelé a starostové, kteří byli členy levicových stran. (Schelle, 2010)

Pro obecní samosprávu bylo dále důležité vládní nařízení č. 17 ze dne 3. února 1939. Toto nařízení umožňovalo vládě, aby zřídila funkci obecního popř. obvodního tajemníka²³ v obcích zemích České a Moravskoslezské. Na základě tohoto nařízení vykonávali tajemníci přenesenou působnost obce. V případě stanovení ministrem vnitra mohl tajemník vykonávat také samostatnou působnost obce – a to se souhlasem obecního zastupitelstva, ale i bez něj (pokud to vyžadoval důležitý veřejný zájem). Obecní (obvodní) tajemník měl také poradní funkci při schůzích obecního zastupitelstva, obecní rady a obecních komisí. Dále měl právo a povinnost podávat návrh na zrušení opatření nebo usnesení obecního starosty, obecního zastupitelstva, obecní rady nebo komise (a to v případě, že by tímto opatřením nebo usnesením byl porušen zákon nebo překročena působnost, ale také pokud by jím bylo ohroženo blaho nebo důležitý zájem státu). Kromě již zmíněných působností byly na obecní (obvodní) tajemníky přeneseny působnosti zemských a okresních úřadů ve věcech, které nepřesahovaly zájem jednotlivých obcí. Obecní (obvodní) tajemník byl podle tohoto nařízení státním zaměstnancem a byl podřízený okresnímu hejtmanovi, zemskému prezidentovi a ministru vnitra. Tajemníkovi mohli být podle potřeby přidělováni také pomocní zaměstnanci. Funkcí obecního (obvodního) tajemníka mohl být pověřený způsobilý státní nebo jiný veřejný zaměstnanec, aniž by se musel vzdávat své předchozí funkce. Do funkce obecního (obvodního) tajemníka pověřoval zemský prezident, který ho této funkce mohl také kdykoli zbavit. (Vládní nařízení č. 17 Sb. ze dne 3. února 1939)

Vytvoření funkce obecního (obvodního) tajemníka výrazně omezilo obecní samosprávu v zemích České a Moravskoslezské.

2.3.2 Správa na území připojeném k Německu

Obsazená území přešla pod správu německé armády, které byla svěřena veškerá moc do 20. října 1938. Orgány veřejné správy byly v tomto období řízeny pověřenci pro veřejnou správu, až po 20. říjnu začala vznikat veřejná správa nezávislá na německé armádě. Toto území se dělilo na 53 venkovských okresů, v jejichž čele stáli zemští

---

²³ Obecní tajemník byl ustanoven pro jednotlivou vybranou obec, obvodní tajemník byl společný pro více obcí. (Vládní nařízení č. 17 Sb. ze dne 3. února 1939)

radové, a 5 městských okresů v čele s vrchními starosty. Dozor nad venkovskými i městskými okresy vykonávaly vládní okresy, které byly celkem 3 – se sídly v Karlových Varech, Liberci a Opavě. Venkovské okresy zajišťovaly s určitými omezeními samosprávu, městské okresy samosprávu a z pověření státní správu a vládní okresy zajišťovali kromě dozoru nad nižšími správními institucemi také státní správu. Nejvyšší institucí na tomto území byl úřad říšského místodržitele, který byl rozdělený na 2 nezávislé úřady – větší zajišťoval státní správu, menší samosprávu. Oba tyto úřady spojoval místodržitel Konrad Henlein, který stál v čele obou těchto úřadů. V rámci místní samosprávy působily na tomto území městské a venkovské obce v čele se jmenovanými starosty. Vedle nich ještě existoval úřad přidělců (stálí zástupci starosty). Poradní činnost vykonávali obecní radové, jejichž počet se pohyboval od 12 do 36 podle velikosti obce, a tzv. poradci. Správa tohoto území byla shodná se správou v Německu. (Čechák, 2004)

3. Protektorát Čechy a Morava

3.1 Rozpad Česko–Slovenska

Již od počátku roku 1939 se na Slovensku aktivizovala část politiků, kteří požadovali vznik samostatného Slovenského státu. Na tuto situaci se snažila reagovat ústřední česko-slovenská vláda, která se obávala toho, že vnitřní nestabilita by byla pro Německo záminkou k napadení země. 9. března 1939 byla odvolána slovenská autonomní vláda a byla jmenovaná nová vláda, která ale byla ve funkci pouze 2 dny a následně byla jmenovaná vláda další. Dále byli zatčeni nejradikálnější představitelé Hlinkovi strany a armáda obsadila důležité instituce na území Slovenska. 13. března se pak sešel Jozef Tiso v Berlíně s Adolfem Hitlerem, který mu zde dal ultimátum – buď Slovensko vyhlásí samostatný stát, nebo Německo podpoří Maďarsko, které chtělo získat území Slovenska a připojit ho ke svému území. Jozef Tiso nakonec požádal prezidenta republiky o svolání slovenského krajského sněmu, který by v této situaci rozhodl. Následujícího dne tento sněm odhlasoval odtržení Slovenska a vyhlášení samostatného Slovenského štátu. 14. března Maďarsko navíc obsadilo území Podkarpatské Rusi. Dále začalo také jednání prezidenta Emila Háchy s Německem a byl podepsán dokument o převzetí ochrany nad českými zeměmi. 15. března 1939 začala okupace zbylého území Čech a Moravy, které se 16. března podepsáním výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava stalo součástí Německé říše. (Schelle, 2010)

Obyvatelé okupovaného území, kteří byli příslušníky německého národa, získali německé státní občanství, ostatní obyvatelé byli státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava. (Výnos vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb.)

Již 21. března 1939 prezident Emil Hácha rozpustil Národní shromáždění. Jeho funkci měl nahradit Výbor národního souručenství²⁴, což bylo jediné politické sdružení českého národa na území Protektorátu. (Kocourek, 2007)

---

²⁴ Jeho členy jmenoval prezident (Kocourek, 2007)

3.2 Správa na území Protektorátu Čechy a Morava²⁵

3.2.1 Říšská správa v Protektorátu

V období do 6. dubna 1939 byl Protektorát spravován německou vojenskou okupační správou. V jejím čele stáli 2 velící generálové – z vrchního velitelství v Brně a v Praze. Generál, který stál v čele vrchního velitelství v Praze, mohl navíc vydávat vyhlášky týkající se správních záležitostí na území Protektorátu. Dále byly vytvořeny úřady, v jejichž čele stáli vrchní zemští radové, tzv. oberlandraty – 23 v Čechách a 12 na Moravě²⁶. Oberlandraty vykonávaly jednak funkci nejnižších správních úřadů pro německé státní příslušníky a také vykonávaly kontrolu nad okresní a obecní správou. Na nižší úrovni pak stály okresy v čele s okresním hejtmanem, který stál v čele protektorátní správy i samosprávy. (Čechák, 2004)

Protektorát Čechy a Morava byl podle Hitlerova výnosu z 16. března 1939 autonomní součástí Velkoněmecké říše, nicméně svá výsostná práva mohl vykonávat pouze ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše. Zástupcem říšských zájmů na území Protektorátu byl jmenován Říšský protektor v Čechách a na Moravě, který stál v čele říšské správy a stal se tak nejvyšší osobou v Protektorátu. Říšský protektor mohl např. podávat námítky a zrušit vyhlášení zákonů, nařízení a jiných právních předpisů nebo výkon správních opatření a soudních rozsudků. (Výnos vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb.)

Říše vykonávala zahraniční politiku a vojenskou ochranu Protektorátu, stejně jako dohlížela na správu dopravy, pošt a telekomunikací. Pokud to vyžadoval „společný zájem“, Německo dále mohlo vydávat právní předpisy s platností pro Protektorát. (Výnos vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb.)

Všechny tyto body obsažené v Hitlerově výnosu ukazují, že autonomie Protektorátu Čechy a Morava byla pouze formální, protože správa i zájmy Říše byly vždy nadřazeny správě a zájmům Protektorátu.

Úřad říšského protektora byl vytvořen po skončení vojenské správy (1. říšský protektor byl jmenován 15. dubna 1939). Tento úřad měl několik oddělení, z nichž

---

²⁵ Správní členění Protektorátu ukazuje Příloha č. 6 – Mapa správních obvodů v Protektorátu Čechy a Morava a sousedních správních obvodů Velkoněmecké říše k 21. září 1939 a Příloha č. 7 – Mapa správních obvodů v Protektorátu Čechy a Morava a sousedních správních obvodů Velkoněmecké říše k 1. listopadu 1942.

²⁶ V polovině dubna 1939 jich bylo na území Protektorátu pouze 19. (Čechák, 2004)

každé řídilo příslušnou oblast správy v Protektorátu. Zástupcem protektora byl státní tajemník, popř. státní podtajemník. V srpnu 1943 bylo vytvořeno Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, které prakticky převzalo funkce protektora²⁷. Ten nadále zůstal zástupcem Hitlera v Protektorátu, ale měl již pouze reprezentativní funkci. (Čechák, 2004)

3.2.2 Autonomní správa v Protektorátu

Nejvyšší osobou autonomní správy byl státní prezident, který ale sám neměl žádnou rozhodovací pravomoc, vždy potřeboval souhlas protektora. Výkonná moc byla reprezentována vládou. V dubnu 1939 byla zrušena ministerstva zahraničních věcí a národní obrany. K dalším výraznějším změnám ve vládě došlo v roce 1942 díky Heydrichově²⁸ správní reformě. Sloučením ministerstev s hospodářským charakterem vzniklo Ministerstvo hospodářství a práce. (Čechák, 2004)

K dalším změnám došlo na Ministerstvu dopravy (nově Ministerstvo dopravy a techniky) a na Ministerstvu zemědělství (nově Ministerstvo zemědělství a lesnictví). Dále byl zřízen Úřad lidové osvěty (později Ministerstvo lidové osvěty), které mělo za úkol šířit německou nacistickou propagandu. (Kocourek, 2007)

Po všech těchto změnách od roku 1942 vládu tvořili:

- předseda vlády a jeho náměstek
- ministr financí
- ministr školství a národní osvěty
- ministr vnitra
- ministr zemědělství a lesnictví
- ministr spravedlnosti
- ministr dopravy a techniky
- ministr hospodářství a práce
- ministr lidové osvěty.

---

²⁷ Německým státním ministrem byl jmenován K. H. Frank – předtím státní tajemník a druhá osoba říšské správy v Protektorátu. (Schelle, 2010)

²⁸ Reinhard Heydrich byl zastupující říšský protektor, který se ujal funkce po odstoupení říšského protektora Konstantina von Neuratha na podzim 1941. 27. května 1942 na něj byl spáchán atentát československými parašutisty. (Cuhra et al., 2006)

Vláda již nepůsobila jako kolektivní orgán, ale jednotlivá ministerstva byla napojena na Úřad říšského protektora. (Kocourek, 2007)

V roce 1940 byli u zemských úřadů v Čechách a na Moravě jmenováni němečtí zemští viceprezidenti, kteří byli ale postaveni na stejnou úroveň jako zemští prezidenti. Následně pak došlo k úplnému zrušení zemských zastupitelstev v Čechách i na Moravě. Místo nich byly vytvořeny zemské správní komise, jejich činnost byla ale v roce 1941 přenesena na zemské prezidenty, a vznikly nově zemské rady jako jejich poradní orgán. (Kocourek, 2007)

V čele všech centrálních správních institucí, tedy i v úřadu zemského prezidenta, byli nahrazováni čeští úředníci německými poradci. V květnu 1942 pak na úřad zemského prezidenta přešly některé kompetence úřadu říšského protektora. (Čechák, 2004)

K dalším změnám docházelo v administrativním členění Protektorátu. Kromě snížení počtu oberlandratů docházelo dále k rušení některých okresů, popř. k jejich slučování. (Čechák, 2004)

K úplnému zrušení oberlandratů došlo v roce 1942. V důsledku toho byl vytvořen úřad vedoucích okresních hejtmanů (později okresní hejtmani s rozšířenou působností). Jejich kompetence odpovídaly zrušeným oberlandratům. (Kocourek, 2007)

V rámci územní samosprávy také docházelo k neustálému omezování pravomocí. Postupně došlo ke zrušení okresních zastupitelstev. Jejich kompetence pak převzali okresní hejtmani. V obcích, kde převažovalo české obyvatelstvo, nadále působili starosta, obecní zastupitelstvo i obecní rada. Většina pravomocí přecházela na starostu, který měl nyní svého zástupce – tzv. přidělence (německý úředník). V několika obcích, které měla silnou německou menšinu a nebyla součástí odtrženého území, došlo k rozpuštění obecních zastupitelstev a v jejich čele pak stáli jmenovaní vládní komisaři. V roce 1944 byli pak do čela obcí s více než 3000 obyvatel jmenováni úředničtí vedoucí, kteří převzali pravomoci všech obecních orgánů. Byli jmenováni buď ministrem vnitra (ve statutárních městech) nebo zemskými úřady (v ostatních městech). (Kocourek, 2007)

„Tím byl prakticky zcela dovršen proces likvidace jakýchkoli prvků samosprávy a státní správa byla zcela podřízena zajišťování potřeb a zájmů Říše. ” (Čechák, 2004: 5)

3.3 Veřejná správa ve Slovenském státě

Slovenský stát vznikl 14. března 1939 jako „vedlejší produkt“ rozbití Československa nacisty. Hlavním městem nového státu byla Bratislava. 21. července 1939 byla přijata nová ústava. Slovensko bylo podle této ústavy republikou, v jejímž čele stál prezident²⁹ (kněz Jozef Tiso). Moc zákonodárná byla v rukou Sněmu Slovenské republiky skládající se z 63 poslanců³⁰. Dále zde existovala Státní rada, která ale v podstatě neměla žádné pravomoci, ústředním orgánům dávala pouze nezávazná doporučení. Vláda Slovenské republiky měla 8 ministerstev:

- ministerstvo vnitra
- ministerstvo zahraničních věcí
- ministerstvo školství a osvěty
- ministerstvo hospodářství
- ministerstvo národní obrany
- ministerstvo dopravy a veřejných prací
- ministerstvo financí
- ministerstvo spravedlnosti.

V jejich čele stál ministerský předseda³¹. (Kamenec, 1992)

V nové ústavě byla také zakotvena vedoucí úloha Hlinkovi slovenské ľudové strany. Tato strana vytvářela po nacistickém vzoru vlastní organizace (např. Hlinkova mládež nebo Hlinkova garda). (Kamenec, 1992)

System centrálních správních institucí převzalo Slovensko z druhé Československé republiky. Vedle nich však byly vytvořeny instituce nové – např. Úřad propagandy, Ústředna státní bezpečnosti, Ústřední úřad práce, Ústřední hospodářský úřad. Tyto úřady byly budovány po vzoru Německa a upevňovaly totalitní režim na Slovensku. Do všech centrálních institucí (stejně jako do všech ministerstev) byli navíc dosazeni němečtí poradci, čímž byl ještě posílen vliv Německa na fungování veřejné správy. (Čechák, 2004)

---

²⁹ Nebyl odpovědný ani Sněmu Slovenské republiky ani straně. Výkonnou moc sám převáděl na nižší orgány státní správy. (Kocourek, 2007)

³⁰ Někteří z nich postupně abdikovali a namísto nich nebyli zvoleni poslanci noví. (Kamenec, 1992)

³¹ Nejdříve J. Tiso. Poté, co se stal prezidentem, se této funkce ujal V. Tuka. (Kamenec, 1992)

Již v roce 1939 došlo ke zrušení krajinského zřízení na Slovensku a státní správa byla na regionální úrovni zajišťována na dvou stupních. Na území Slovenska bylo vytvořeno celkem 6 žup – Bratislavská, Nitrianská, Trenčianská, Pohronská, Podtatranská a Šarišsko-zemplínská. Ty se dále dělily na 61 okresů³². V čele žup stáli župani, v čele okresu okresní náčelník. Župany do funkce jmenovala vláda, okresní náčelníky ministr vnitra. Oba byli podřízeni ministrově vnitra, okresní náčelník také županovi podle toho, na území jaké župy se okres nacházel. (Čechák, 2004)

Župy byly dále také samosprávné instituce – ve věcech hospodářských, kulturních, sociálních a zdravotních. Tuto samosprávu zajišťoval župní výbor s 12 členy. (Čechák, 2004)

V čele místní správy stáli jmenovaní starostové (popř. primátoři). (Čechák, 2004)

Po vypuknutí Slovenského národního povstání došlo k rozpadu slovenského správního systému. Správní pravomoci následně začaly přecházet na vojenské úřady (na území, které bylo pod kontrolou německé armády) nebo na mimořádně delegované orgány (na území, které bylo pod kontrolou vlády). Po osvobození Slovenska přešla správa na nově vytvořené orgány Československé republiky (zejména na národní výbory). (Kocourek, 2007)

3.4 Pojetí správy exilovou vládou v Londýně

17. října 1939 byl v Paříži založen Československý národní výbor jako reprezentant stále existující Československé republiky. V čele tohoto výboru stál E. Beneš. Jako orgán, který zastupuje národy Československa, byl Československý národní výbor uznán do konce roku 1939 Francií a Velkou Británií. Jako opoziční orgán na podzim roku 1939 vznikla Slovenská národní rada, která požadovala přiznání statutu autonomie pro Slovensko po skončení 2. světové války³³. V roce 1940 se změnila na Česko-slovenskou národní radu. (Kocourek, 2007)

Správy národního výboru, které vznikaly pod Československým národním výborem, spravovaly záležitosti československých emigrantů. (Čechák, 2004)

---

³² Na území Slovenska se dále nacházelo 2 659 obcí. (Kamenec, 1992)

³³ Původně se také objevovaly názory na vytvoření Středoevropské federace, do které by kromě Československa patřilo i Polsko, popř. další státy. (Kocourek, 2007)

Po obsazení Francie nacisty Československý národní výbor začal sídlit v Londýně. Zde byla také 22. července 1940 jmenovaná prezidentem E. Benešem první exilová vláda, kterou tvořili:

- předseda vlády
- ministr zahraničí
- ministr národní obrany
- ministr financí
- ministr vnitra
- ministr sociální péče.

Jako poradní orgán prozatímního státního zřízení v emigraci a prezidenta byla vytvořena Státní rada, která měla 40 členů jmenovaných prezidentem na funkční období 1 roku. Mezi její další pravomoci patřila kontrola zákonodárství³⁴. (Čechák, 2004)

4. února 1942 byla vytvořena Právní rada, která byla poradním a soudním orgánem exilového státního zřízení. Vydávala posudky pro přípravu normativních textů a mohla také posuzovat stížnosti československých občanů na rozhodnutí orgánů exilového státního zřízení. (Čechák, 2004)

Vedle exilu působícího v Londýně, který chtěl obnovit správní systém z doby první republiky, působila ještě emigrace v Moskvě (komunistická strana). Ta chtěla změnit správní systém v osvobozeném Československu po vzoru Sovětského svazu. (Kocourek, 2007)

3. srpna 1944 byl vydán Ústavní dekret prezidenta republiky o dočasné správě na osvobozeném území republiky Československé. Na základě tohoto dekretu byl zřízen úřad pro správu osvobozeného území, který měl působit až do vytvoření sídla vlády na území Československa. V čele tohoto úřadu stál vládní delegát (člen vlády) jmenovaný prezidentem republiky na návrh vlády. Vedle něho působil ještě zástupce vládního delegáta. Při správě osvobozeného území se vládní delegát musel řídit právními předpisy Československé republiky (vydanými do 29. září 1938), dekrety prezidenta a právními předpisy exilové vlády, které byly vydány v Ústředním věstníku československém. V neodkladné záležitosti mohl vládní delegát vydávat prozatímní vládní nařízení, která ale musel neprodleně předložit vládě – ta je schválila nebo

---

³⁴ Zákonodárství bylo zajišťováno ústavními dekrety, dekrety prezidenta a nařízeními vlády (Čechák, 2004)

nahradila vlastními nařízeními. (Ústavní dekret prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs.)

Činnost tohoto úřadu se však nikdy nerealizovala. Vládní delegát se svou funkcí snažil vykonávat na území Slovenska v období Slovenského národního povstání, kde se však správy ujala Slovenská národní rada, a v roce 1944 se o to pokusil ještě na území bývalé Podkarpatské Rusi, kde se ale obyvatelé plebiscitem rozhodli připojit území Podkarpatské Rusi k Ukrajině. (Čechák, 2004)

Na území osvobozeného Československa byla první vláda sestavena 4. dubna 1945 v Košicích. Skládala se z předsedy vlády, 5 náměstků a 16 ministerstev. Při ministerstvu zahraničních věcí, ministerstvu národní obrany a ministerstvu zahraničního obchodu (důležitá ministerstva, která řídili čeští ministři) byli jmenováni slovenští státní tajemníci. (Čechák, 2004)

Pro formování veřejné správy v osvobozeném Československu byl důležitý Ústavní dekret prezidenta republiky o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění ze 4. prosince 1944. V článku 1 tohoto dekretu bylo ustanoveno, že po osvobození Československa budou na jeho území vytvořeny místní, okresní a zemské národní výbory sestavené na základě voleb jako prozatímní orgány veřejné správy. Při výkonu státní správy jsou národní výbory podřízeny vládě. Na základě voleb mělo pak z národních výborů vzejít prozatímní Národní shromáždění jako prozatímní orgán moci zákonodárné, jemuž bude odpovědná vláda. (Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čs.)

Vznik správních orgánů byl ale také ovlivněn reálnou situací, která byla na daném území. Obecní správní orgány byly vytvářeny osvobozenými vojenskými útvary po odchodu německé armády (popř. veliteli partyzánských skupin tam, kde tyto skupiny působily). Při zajišťování správy často docházelo k rozporům mezi různými skupinami a v důsledku toho mnohde docházelo po květnu 1945 k nápravám v oblasti veřejné správy. (Čechák, 2004)

Na konci 2. světové války byla v Praze vytvořena Česká národní rada, která byla košickou vládou považována za pomocný orgán při převzetí moci. Na nátlak vlády jí ale 11. května 1945 předala všechny své správní i ostatní kompetence a její činnost byla následně ukončena. (Čechák, 2004)

Na slovenském území státoprávní a správní otázky řešila na základě dohody mezi československou vládou a předsednictvem Slovenské národní rady

z 2. června 1945 Slovenská národní rada s 50 členy. Dále zde byl vytvořen Sbor pověřenců s 9 členy jako představitel moci výkonné. (Čechák, 2004)

Na nižších úrovních byly na území Slovenska také vytvářeny národní výbory. (Kocourek, 2007)

4. Veřejná správa v osvobozeném Československu do roku 1948³⁵

4.1 Ústřední správa mezi lety 1945–1948

Jak již bylo řečeno v kapitole 4, před osvobozením celého území Československa byla ve slovenských Košicích sestavena vláda, která měla za úkol vykonávat ústřední správu. Tato vláda byla vytvořena 4. dubna 1945 a od 10. května 1945 působila v Praze. Skládala se z předsedy vlády, 16 ministerstev, 5 náměstků a 3 státních tajemníků.

Vláda pod vedením předsedy Z. Fierlingera zůstala v tomto složení ve funkci do 6. listopadu 1945³⁶. Od 6. listopadu 1945 do 2. července 1946 byla ve funkci 2. vláda Z. Fierlingera složená z předsedy vlády, 16 ministerstev, 5 náměstků předsedy vlády a 2 státních tajemníků³⁷. Po ní následovala 1. vláda K. Gottwalda. Ta byla ve složení předseda vlády, 19 ministrů, 5 náměstků předsedy vlády a 2 státní tajemníci ve funkci (i přes některé personální změny) do 25. února 1948³⁸.

Zákonodárnou funkci vykonávalo v osvobozeném Československu jednokomorové Prozatímní národní shromáždění, které mělo 200 poslanců ze zemí České a Moravskoslezské a 100 poslanců ze Slovenska³⁹. Aktivní volební právo bylo 18 let, pasivní 21 let⁴⁰. Funkční období Prozatímního národního shromáždění bylo až do doby, než se sejde Ústavodárné národní shromáždění. Vedle výkonu pravomocí, které mělo Národní shromáždění na základě ústavy z roku 1920, mělo Prozatímní národní shromáždění za úkol potvrdit E. Beneše ve funkci prezidenta republiky a zároveň jeho členové měli dodatečně schválit dekrety vydané prezidentem – proces

---

³⁵ Území osvobozeného Československa (bez Podkarpatské Rusi, která byla připojena ke Svazu sovětských socialistických republik) znázorňuje Příloha č. 8 – Mapa správního členění Československa a územní změny v letech 1945–1949.

³⁶ Zdroj: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/zdenek-fierlinger-1/prehled-ministru-24683/> [28. února 2011]

³⁷ Zdroj: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/zdenek-fierlinger-2/prehled-ministru-24682/> [28. února 2011]

³⁸ Zdroj: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/prehled-ministru-24681/> [28. února 2011]

³⁹ Všichni členové Prozatímního národního shromáždění byli voleni v nepřímých, delegačních volbách, které vykonávali volitelé zvolení na veřejných schůzích. (Kocourek, 2007)

⁴⁰ „Volebního práva byli zbaveni vedle nepřátel i zrádci a kolaboranti.“ (Schelle, 2005: 371)

tzv. ratihabitace. E. Beneš byl prezidentem potvrzen již na ustavující schůzi Prozatímního národního shromáždění dne 28. října 1945, jeho dekrety byly dodatečně schváleny 28. března 1946. Během své existence přijalo Prozatímní národní shromáždění 80 zákonů. (Schelle, 2005)

Dne 26. května 1946 se uskutečnily volby do Ústavodárného shromáždění, jehož funkční období mělo být až do té doby, kdy se sejde zákonodárny sbor vytvořený již podle nové ústavy (maximálně 2 roky). Jednokomorové Ústavodárné národní shromáždění mělo celkem 300 poslanců⁴¹. Aktivní volební právo bylo 18 let, pasivní 21 let. Nejsilnější stranou v zemi se na základě těchto voleb stala Komunistická strana. V Čechách získala přibližně 43% hlasů a na Moravě 34%. Na Slovensku získali komunisté 30% hlasů (nejvíce zde dostala Demokratická strana - 62% hlasů). (Schelle, 2005)

Na základě výsledků voleb byla sestavena budovatelská vláda, v jejímž čele stál předseda Klement Gottwald. Kromě premiéra vládu tvořilo dále 5 náměstků, 18 ministerstev + 1 ministr bez portfeje a tajemníci ministerstva zahraničních věcí a národní obrany. (Kocourek, 2007)

8. července 1946 bylo zveřejněno programové prohlášení vlády (tzv. budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků), které bylo Národním shromážděním přijato. V tomto prohlášení byl nastíněn dvouletý plán hospodářské obnovy a výstavby. 25. října 1946 pak Ústavodárné národní shromáždění přijalo zákon o dvouletém hospodářském plánu, který měl pomoci rychle obnovit národní hospodářství zničené 2. světovou válkou. (Čechák, 2004)

4.2 Národní výbory

Jak se předpokládalo již v průběhu 2. světové války, staly se po osvobození Československa orgány veřejné správy národní výbory⁴². Národní výbory měly být

---

⁴¹ Po volbách v květnu 1946 se do Ústavodárného shromáždění dostali komunisté (celkem 114 poslanců), národní socialisté (55 poslanců), lidovci (46 poslanců), slovenští demokraté (43 poslanců), sociální demokraté (37 poslanců), Strana svobody (3 poslanci) a Strana práce (2 poslanci). (Schelle, 2005)

⁴² Národní výbory se u nás poprvé objevily v roce 1848. Na tuto tradici navázali zástupci českých politických stran v roce 1916 a vytvořili Národní výbor, jenž hrál důležitou roli v protirakouském odboji a spolupracoval s Českou národní radou. Při formování Československa začaly vznikat další národní výbory - místní a okresní (místní odbory Národního výboru v Praze). Ústřední Národní výbor se následně stal představitelem moci zákonodárné a výkonné. V období 2. světové války využili této národně

podle Košického vládního programu vytvořeny na 3 úrovních – v obcích, okresech a zemích, jako lidem volené orgány státní a veřejné správy. V místech, kde byla většina obyvatel státně nespolehlivých⁴³, byly zřízeny správní komise, které měly stejné pravomoci jako národní výbory. (Schelle, 2005)

V Čechách a na Moravě byly na nejvyšší úrovni správy vytvořeny zemské národní výbory, na nižších úrovních pak okresní a místní národní výbory⁴⁴. Zemské národní výbory byly vytvořeny v Praze, v Brně a v Ostravě. Na tyto úřady přešly pravomoci zemských výborů, zemských úřadů a zemských prezidentů. Okresní národní výbory měly pravomoci okresních zastupitelstev, okresních úřadů a okresních hejtmanů z období první republiky. Na místní národní výbory přešly kompetence obecních zastupitelstev, obecních rad a starostů. (Kocourek, 2007)

Mezi kompetence národních výborů dále patřila organizace odsunu Němců, zajišťování osídlování pohraničních oblastí nebo vydávání osvědčení o státní spolehlivosti. Dále národní výbory prováděly svou činnost v oblasti kulturní, zdravotní a sociální. (Schelle, 2005)

Na Slovensku stála na nejvyšší úrovni Slovenská národní rada a Sbor pověřenců, na nižších úrovních pak také okresní národní výbory a místní národní výbory. (Čechák, 2004)

Mezi orgány národních výborů patřili plénum, rada národního výboru, předseda národního výboru a jeho náměstci a komise. Všichni členové národního výboru tvořili plénum. To ze svého středu následně volilo další orgány. Kromě pléna měla rozhodovací pravomoc ještě rada, která ale byla povinná o svých rozhodnutích informovat plénum. Dalším orgánem národního výboru byly komise, v jejichž čele stáli členové rady. Tyto komise měly za úkol připravovat podklady pro jednání rady nebo pléna. Dále také mohly být vytvářeny zvláštní poradní sbory expertů (při řešení mimořádně důležitých otázek). (Čechák, 2004)

Pověření členové rady – referenti, stáli v čele jednotlivých referátů. Zemské národní výbory měly 20 referátů (v Praze), 22 (v Brně) anebo 11 (v Ostravě). Okresní národní výbory měly 8–12 referátů (výjimečně 14). Práci daného referátu byl pověřen

---

osvobozené tradice národních výborů představitelé protifašistického odboje – např. pojmenování nejvyššího exilového politického orgánu Československý národní výbor. (Čechák, 2004)

⁴³ Státně nespolehliví byli Němci, Maďaři a také Češi podezřelí z kolaborace.

⁴⁴ V Praze byly vytvořeny obvodní národní výbory a Ústřední národní výbor hlavního města Prahy. (Čechák, 2004)

přednosta referátu. Určené okresní národní výbory mohly vykonávat některé úseky veřejné správy pro více okresů (např. technické služby). (Kocourek, 2007)

Dne 27. května vláda vydala nařízení č. 120/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledků voleb do Ústavodárného národního shromáždění, na jehož základě došlo ke změnám dosud paritního složení národních výborů. Na Slovensku proběhla obnova okresních a místních národních výborů na základě nařízení Slovenské národní rady č. 92/1946 Sb. a obnova Slovenské národní rady nařízením Slovenské národní rady č. 91/1946 Sb., o obnovení Slovenské národní rady. Na základě výsledků voleb došlo v českých zemích v národních výborech k posílení komunistické strany, naopak na Slovensku svůj vliv posílila Demokratická strana. Členy Demokratické strany bylo 63 poslanců Slovenské národní rady (celkem 100) a 73 předsedů národních výborů (celkem 79). (Čechák, 2004)

4.3 Postavení Slovenska v osvobozeném Československu

Ještě před koncem 2. světové války došlo k dohodě mezi Československou exilovou vládou a Slovenskou národní radou o vytvoření asymetrického modelu veřejné správy v obou zemích. Činnost všech správních orgánů na území Slovenska byla podřízena Slovenské národní radě, která byla podle nařízení z 1. září 1944 představitelem moci zákonodárné, vládní i výkonné na Slovensku. Prezidentské dekrety, které byly vydané s platností pro celé území Československa, musely být předloženy Slovenské národní radě. Na základě nutnosti rozdělení kompetencí mezi centrálními československými orgány a orgány slovenskými byly uzavřeny celkem 3 dohody. (Čechák, 2004)

Dne 2. června 1945 byla mezi vládou Československé republiky a předsednictvem Slovenské národní rady uzavřena tzv. První pražská dohoda. Na základě této dohody byla Slovenská národní rada uznána jako svébytná představitelka slovenského národa a zároveň představitelka moci zákonodárné, vládní i výkonné na Slovensku. Ve společných otázkách pak vykonával moc zákonodárnou prezident republiky vydáváním dekretů na návrh vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou. Slovenská národní rada měla dále pravomoc jmenovat členy Sboru pověřenců, soudce, vysoké státní úředníky a vysokoškolské profesory. (Čechák, 2004)

Dne 11. dubna 1946 došlo k úpravám této dohody a byla podepsána tzv. Druhá pražská dohoda opět mezi československou vládou a Slovenskou národní radou. Na základě této dohody byl zřízen koordinační orgán při Úřadě předsednictva vlády, který měl celkem 6 členů (3 ze zemí českých + 3 ze Slovenska). Tento koordinační orgán měl posuzovat nedostatky mezi dekrety prezidenta a nařízeními centrální vlády a nařízeními Slovenské národní rady a Sboru pověřenců. Slovenská národní rada v Druhé pražské dohodě ztratila pravomoc jmenovat soudce, vyšší státní úředníky a vysokoškolské profesory na Slovensku. Tuto pravomoc nyní získal prezident republiky. Mohl tak učinit na návrh Slovenské národní rady předložený vládě. (Čechák)

Dohodou všech stran, které byly sdružené v Národní frontě, byla tzv. Třetí pražská dohoda. Tato dohoda vznikla na základě již zmíněných rozdílných výsledků voleb v květnu 1946 (centrální vláda ji přijala 28. června 1946). Vznik této dohody iniciovala Komunistická strana Československa, která tím chtěla znemožnit vítězné Demokratické straně na Slovensku, aby svého vítězství využila. Po podepsání této dohody došlo k ještě větší podřízenosti slovenských orgánů centrální vládě. Dále byl zrušen koordinační orgán při Úřadě předsednictva vlády a místo něj vznikla Odborná unifikační komise právníků. Na základě jejího návrhu musela Slovenská národní rada změnit novým nařízením svá dříve vydaná rozhodnutí. Činnost Sboru pověřenců, jako představitele moci výkonné na Slovensku, byla nyní podřízena vládě a činnost jednotlivých pověřenců příslušným ministrům. Třetí pražskou dohodu nakonec přijaly všechny politické strany – dokonce i Demokratická strana, které by jinak hrozilo vyloučení z Národní fronty. (Čechák, 2004)

Tato dohoda měla vliv na obsazení vedoucích pozic slovenských státních orgánů. Předsedou Sboru pověřenců (moc výkonná) se stal 13. srpna člen Komunistické strany Slovenska (Gustáv Husák) a předsedou Slovenské národní rady (moc zákonodárná) se stal v září 1946 člen Demokratické strany Jozef Lettrich⁴⁵. Došlo tak k porušení nepsané tradice, díky které vítězná strana získala post předsedy orgánu výkonné moci a opoziční strana post předsedy orgánu zákonodárné moci (Čechák, 2004)

---

⁴⁵ Zdroj: <http://www.history.sav.sk/zatkuliak/zatkuliak-prehľad.pdf> [1. 3. 2011]

5. Veřejná správa v Československu od roku 1948 do roku 1960

5.1 Únor 1948

Již koncem roku 1947 docházelo k vyostřování politické situace v Československu. To bylo dáno např. názorovými střety při tvorbě nové ústavy, ale také mezinárodní situací - v tomto období totiž začala tzv. studená válka. Tato politická krize pokračovala i počátkem roku 1948. Celá složitá politická situace pak vyvrcholila 20. února 1948, kdy podalo 12 členů vlády demisi. Prezident E. Beneš tuto demisi přijal 25. února 1948 a pověřil předsedu vlády K. Gottwalda sestavením vlády nové. (Čechák, 2004)

Tím se veškerá moc dostala do rukou Komunistické strany Československa. Od 21. února 1948 se začaly vytvářet Akční výbory Národní fronty, což byly revoluční orgány pracujících. (Kocourek, 2007)

Hlavním úkolem akčních výborů byla očista ve státním aparátu, hospodářských, kulturních a společenských organizacích. V těchto institucích byly vytvářeny očistné komise, které měly rozhodovat o personálním obsazení (na základě „třídního hlediska“). Za tímto účelem mohly akční výbory vytvářet různé odbory, komise atd. 23. února 1948 se uskutečnilo ustavující zasedání Ústředního akčního výboru Národní fronty. (Čechák, 2004)

Očistná činnost akčních výborů na Slovensku způsobila ztrátu důležitých pozic Demokratické strany v centrálních orgánech, národních výborech atd., což nakonec vedlo k úplnému rozpadu této strany. Již 27. února došlo k jmenování nového Sboru pověřenců, ve kterém už převažovali členové komunistické strany. (Čechák, 2004)

5.2 Ústava 9. května

Ústava Československé republiky byla vydána jako Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. dne 9. května 1948. Československý stát byl podle této ústavy lidově demokratická republika, kde jediným zdrojem moci byl lid. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Nejvyšším orgánem moci zákonodárné bylo jednokomorové národní shromáždění s 300 poslanci volenými na 6 let. Ze svého středu si Národní shromáždění volilo na dobu 1 roku předsednictvo, které mělo 24 členů. Toto předsednictvo podávalo ve sporných záležitostech závazný výklad zákonů.(Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Nejvyšším orgánem moci vládní a výkonné byla podle této ústavy vláda. Vláda se skládala z předsedy vlády, jeho náměstků, ministrů a státních tajemníků. Vláda byla kompetentní rozhodovat v důležitějších věcech politické povahy, jmenovala soudce, důstojníky a jiné státní úředníky ústředních úřadů (od 5. platové stupnice), rozhodovala o vládních návrzích pro Národní shromáždění, o zákonech Slovenské národní rady (jestliže se předseda vlády domníval, že zákon Slovenské národní rady, který mu byl předložen k podpisu, odporuje ústavě nebo ústavnímu zákonu, není v pravomoci Slovenské národní rady nebo je proti jednotnému hospodářskému plánu). (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Hlavou státu byl prezident republiky volený Národním shromážděním na funkční období 7 let. Prezidentem mohl být zvolen občan starší 35 let maximálně 2× za sebou⁴⁶. Prezident zastupoval stát navenek, dále přijímal a pověřoval vyslance, podepisoval zákony Národního shromáždění a opatření jeho předsednictva, jmenoval předsedu vlády i ostatní členy (stejně jako určoval i jejich počet), jmenoval státní zaměstnance (od 3. platové stupnice), mohl udělovat amnestie atd. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Soudní moc byla vykonávána soudy občanskými (řádné, zvláštní a rozhodčí), trestními, výjimečnými (ty byly zaváděny pouze na omezenou dobu v případech stanovených zákonem) a vojenskými. Pro celé území Československa byly dále zřízeny nejvyšší soud, nejvyšší vojenský soud a správní soud. Soudci mohli být buď soudci jmenovaní, nebo soudci z lidu. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Moc zákonodárnou, vládní a výkonnou na území Slovenska vykonávaly slovenské národní orgány. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Moc zákonodárná byla reprezentována Slovenskou národní radou, která se skládala ze 100 poslanců volených na funkční období 6 let. Mezi její zákonodárné pravomoci patřily např. péče o rozvoj národní kultury, péče o národní, střední, odborné a umělecké školství v rámci zákonů, veřejné zdravotnictví a sociální péče (pokud

---

⁴⁶ Podle § 70 odst. 2 této ústavy se toto ustanovení nevztahovalo na druhého prezidenta Československé republiky.

nebyly upraveny jednotnými zákony pro celé Československo), věci místopisné (slučování a rozlučování obcí a okresů a změny jejich hranic), statistika atd. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Moc vládní a výkonná byla reprezentována Sborem pověřenců. Předsedu sboru pověřenců i ostatní pověřence jmenovala a odvolává vláda, která také rozhodovala, který z členů bude řídit které pověřenectvo. Sbor pověřenců předkládal vládě návrhy na jmenování vysokoškolských profesorů, soudců a jiných státních zaměstnanců. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

V této nové ústavě také byla zakotvena činnost národních výborů, které byly *nositelem a vykonavatelem státní moci v obcích, okresech a krajích a strážcem práv a svobod lidu*. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. In: Gronský, 1999: 245)

Podle správní soustavy Československa byly 3 stupně národních výborů – místní, okresní a krajské. Tyto národní výbory měly vykonávat na příslušném území veřejnou správu ve všech oborech (zejména obecnou správu vnitřní, správu kulturní, ochranu práce, správu zdravotní a sociální a podle zvláštních ustanovení také správu finanční). Působnost národních výborů měla být jednotlivými stupni upravena tak, aby bylo zajištěné včasné a účelné řešení otázek veřejné správy, pokud se to netýkalo zájmů vyšších celků. Podle §130 této ústavy měl být výkon veřejné správy účelně decentralizován. (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

Tato ústava byla 9. května 1948 přijata všemi 246 přítomnými poslanci. Prezident E. Beneš, který již od února 1948 zvažoval pod vlivem politického vývoje svoji abdikaci, odmítl tuto ústavu podepsat. Ústavu nakonec podepsal předseda vlády K. Gottwald, který podle dosud platné ústavy z roku 1920 v době nemoci mohl prezidenta republiky v této záležitosti zastoupit. E. Beneš nakonec v dopise zveřejněném 7. června 1948 ze „zdravotních důvodů“ abdikoval⁴⁷. Novým prezidentem Československa se tak stal člen Komunistické strany Československa K. Gottwald. Tím bylo dovršeno politické vítězství Komunistické strany Československa. (Čechák, 2004).

---

⁴⁷ Kromě špatného zdravotního stavu byly důvodem abdikace také politické důvody. E. Beneš zvažoval svou abdikaci již před plánovanými volbami do Národního shromáždění, ale na nátlak Komunistické strany Československa tak neučinil. Tyto zmíněné volby byly první, ve kterých byla jednotná kandidátka Národní fronty. Tito kandidáti získali v celém Československu 86,6 % hlasů, „bílých lístků“ – tzn. voliči, kteří nevolili nikoho – bylo 10,43 % hlasů a 2,97 % hlasů bylo neplatných. Každý občan byl ze zákona povinen se voleb účastnit (až na některé výjimky uvedené v zákoně – např. osoby starší 70 let, nemocní, občané vzdálení v den voleb minimálně 100 km o místa volby atd.). (Čechák, 2004)

5.3 Veřejná správa po vydání Ústavy 9. května

Po vydání nové ústavy, konkrétně v červnu, se uskutečnil první celostátní sjezd národních výborů v Kroměříži, kterého se zúčastnilo téměř 1 500 delegátů z celého Československa. Cílem tohoto sjezdu bylo projednat úkoly národních výborů po přijetí nové ústavy a změny v jejich postavení. Nakonec zde byl ministrem vnitra a delegáty vytvořen Kroměřížský program, v jehož 18 bodech byla charakterizována činnost národních výborů a oblasti jejich působnosti (Čechák, 2004)

V ústavě již byla zakotvena činnost krajských národních výborů, které byly nakonec zřízeny zákonem č. 280/1948 Sb. ze dne 21. prosince 1948, o krajském zřízení. Na základě tohoto zákona se území českých zemí dělilo na 13 krajů:

- kraj Pražský
- kraj Českobudějovický
- kraj Plzeňský
- kraj Karlovarský
- kraj Ústecký
- kraj Liberecký
- kraj Hradecký
- kraj Pardubický
- kraj Jihlavský
- kraj Brněnský
- kraj Olomoucký
- kraj Gottwaldovský
- kraj Ostravský.

Území Slovenska se dělilo na 6 krajů:

- kraj Bratislavský
- kraj Nitrianský
- kraj Banskobystrický
- kraj Žilinský
- kraj Košický
- kraj Prešovský.⁴⁸

---

⁴⁸ Toto členění ukazuje Příloha č. 9 – Mapa okresů a krajů Československé republiky v letech 1949-1960.

Pro každý kraj pak byl vytvořen krajský národní výbor, jejich činnost začala 1. ledna 1949. Výkonnými složkami krajského národního výboru byli rada, předseda a jeho náměstkové, referenti a komise. (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Mezi kompetence rady patřily řízení a správa všech záležitostí, které patřily do působnosti krajského národního výboru (pokud nebyly v kompetenci předsedy nebo plenárního zasedání). Členy rady byli předseda, jeho náměstkové a referenti. (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Předseda krajského národního výboru zastupoval krajský národní výbor navenek, předsedal plenárním zasedáním krajského národního výboru a schůzím rady. Dále mohl vydávat neodkladná opatření v době, kdy nezasedala rada, ale nejpozději do 8 dnů musel radu požádat o schválení. Mezi povinnosti předsedy patřila kontrola usnesení (opatření) plenárního zasedání krajského národního výboru, rady, komise a referenta, jestli těmito usneseními (opatřeními) nepřekračují své kompetence. V případě komise nebo referenta byl povinen tuto skutečnost ohlásit radě, v případě plenárního zasedání nebo rady příslušnému ústřednímu úřadu a ministru vnitra. (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Jednotliví volení referenti stáli v čele referátu, které obstarávaly jednotlivé oblasti práce krajského národního výboru. Ze zaměstnanců jednotlivých referátů byl radou ustanoven přednosta referátu, jemuž byli ostatní zaměstnanci podřízeni (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Postupně bylo v krajských národních výborech vytvořeno celkem 11 referátů:

- referát pro všeobecné vnitřní věci
- plánovací referát
- bezpečnostní referát
- referát školství, osvěty a tělesné výchovy
- referát práce a sociální péče
- zdravotní referát
- finanční referát
- hospodářský referát
- zemědělský referát
- referát pro vnitřní obchod
- technický referát.

Součástí bezpečnostního referátu byla také krajská velitelství Sboru národní bezpečnosti. (Čechák, 2004)

Komise krajského národního výboru pak vykonávaly především poradní funkci. (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Přednostové referátů a ostatní zaměstnanci krajského národního výboru byli podřízeni krajskému tajemníkovi ustanovenému radou. Ten byl pomocníkem předsedy krajského národního výboru. Tajemník byl povinen zúčastňovat se plenárních zasedání a schůzí rady. Při schůzích rady měl poradní funkci. (Zákon č. 280/1948 Sb.)

Praha jako hlavní město Československa měla zvláštní postavení. Vystupovala jako samostatná správní jednotka. Na jejím území byl ustaven Ústřední národní výbor hlavního města Prahy a pro účely veřejné správy bylo vytvořeno 16 obvodních národních výborů (před tímto rozdělením se Praha dělila na 13 obvodů a to již od roku 1922 od vzniku „velké Prahy“). Ústřední národní výbor hlavního města Prahy byl na stejné úrovni jako krajské národní výbory. (Čechák, 2004)

Všechny okresy a obce mohly náležet pouze do obvodu jednoho kraje. Pokud hranice krajů rozdělovaly území okresu nebo obce, musela být tato území podřízena hranicím kraje. Na základě toho došlo ke zrušení některých okresů a naopak k vytvoření okresů nových. (Čechák, 2004)

Struktura okresních národních výborů byla v roce 1949 reorganizována a byla zde vytvořena struktura stejná jako u krajských národních výborů. Výkonnými orgány zde tedy byly rada, předseda a jeho náměstci, referenti a komise. Nositelem veřejné moci pak bylo plénum okresního národního výborů. Podobně jako u krajských národních výborů byl i u okresních národních výborů ustanoven tajemník. (Čechák, 2004)

Podobná struktura byla i u místních národních výborů. U menších obcí však docházelo ke spojování několika referátů v jeden. Dále zde byl problém s vytvářením komisí, protože jejími členy byli kromě poslanců (= členové národních výborů) také občané, ale v některých obcích byl nedostatek odborníků a představitelů společenských organizací. Od roku 1949 byla také zavedena funkce újezdního tajemníka, který vykonával svou funkci v rámci několika místních národních výborů. Později pak byla vytvořena funkce tajemníka místních národních výborů a újezdní tajemníci působili jen v rozptýlených obcích. (Čechák, 2004)

Statutární města byla zrušena a byly nově vytvořeny jednotné národní výbory, které spojily krajská města (a dříve statutární město Opavu) se zbytkem příslušného kraje v jeden správní celek. (Čechák, 2004)

Tato nová organizace současně také rozšiřovala i věcnou působnost národních výborů, na které nyní přešly některé kompetence z resortních orgánů. Mezi tyto kompetence např. patřila finanční správa a správa sociální a péče o mládež, dále na národní výbory přešla také působnost státních obvodových úřadoven pro pozemkovou reformu a scelování hospodářských pozemků. Krajské národní výbory pak např. získaly některé kompetence Fondu národní obnovy nebo agendu dávek důchodového zabezpečení. (Kocourek, 2007)

V národních výborech na všech úrovních fungoval systém dvojí odpovědnosti. To znamenalo, že výkonné orgány národního výboru byly ve své činnosti odpovědné plénu a také příslušnému vyššímu národnímu výboru (nebo vládě). Národní výbory měly vykonávat jak státní správu, tak i samosprávu. (Čechák, 2004)

5.4 Veřejná správa v 50. letech

5.4.1 Změny v centrálních orgánech

18. května 1950 byl vydán ústavní zákon č. 47/1950 Sb. o úpravách v organizaci veřejné správy. Díky tomuto zákonu mohla vláda upravovat působnost jednotlivých ministerstev, pověřenectev a jiných orgánů veřejné správy, dále mohla svými nařízeními tyto orgány rušit nebo vytvářet nové. Důvodem vydání tohoto zákona byla snaha o rychlé vytvoření ministerstva národní bezpečnosti, které bylo nakonec zřízeno vládním nařízením č. 48/1950 Sb. ze dne 23. května 1950. Toto ministerstvo převzalo kompetence z oblasti národní bezpečnosti od ministerstva vnitra a pověřenectva ministerstva vnitra na Slovensku. (Gronský, 1999)

Celý vládní aparát byl již od konce 40. let značně rozsáhlý. Ve vládě, která byla ustavena 16. června 1948 a byla ve funkci do 12. prosince 1954⁴⁹, se v průběhu jejího působení měnil počet ministerstev a jejich počet dosáhl až 37. Do ministerstev se zahrnoval i Státní úřad plánovací, v jehož čele stál také ministr. Tento úřad byl

---

⁴⁹ Jejím předsedou byl do 21. 3. 1953 Antonín Zápotocký, po něm Viliam Široký (Kocourek, 2007)

založen v roce 1948. Následující vláda, která byla ve funkci do 11. července 1960, se skládala z předsedy vlády, čtyř náměstků předsedy vlády, 30 resortních ministerstev, několika ministrů bez portfeje a ministrů (předsedů), kteří stáli v čele Státního výboru pro výstavbu, Státního úřadu plánovacího, Státního výboru pro rozvoj techniky a Vládního výboru pro zvelebení zemědělského, lesního a vodního hospodářství. (Kocourek, 2007)

V lednu 1953 bylo vytvořeno předsednictvo vlády, které mohlo rozhodovat o problémech, které nemusela řešit celá vláda jako sbor. Toto předsednictvo tvořili předseda vlády a jeho místopředsedové. K úpravám v činnosti centrálních úřadů došlo dále v září 1953, kdy byla ministerstvu vnitra odebrána pravomoc řízení národních výborů, které nyní byly přímo podřízeny československé vládě. (Čechák, 2004)

5.4.2 Národní výbory po roce 1954

Snahy o přijetí komplexního zákona o národních výborech vyvrcholily v roce 1954, kdy byly schváleny ústavní zákon č. 12/1954 Sb. o národních výborech a zákon č. 13/1954 Sb. o národních výborech. (Mates, 1996)

Národní výbory byly volené orgány státní moci pracujícího lidu Československa. Členové národních výborů byli voleni na funkční období 3 roky. Aktivní volební právo bylo 18 let, pasivní 21 let. Výkonným orgánem byla rada národního výboru, kterou národní výbor volil ze svých členů. Národní výbory byly řízeny vládou a národní výbory nižšího stupně také národním výborem vyššího stupně. Na Slovensku kompetenci vlády ve vztahu k národním výborům vykonával Sbor pověřenců. Při své činnosti mohly národní výbory vydávat nařízení platná pro svůj obvod. (Ústavní zákon č. 12/1954 Sb.)

Na nejnižším stupni národních výborů byly nově vytvořeny národní výbory městské a místní. Dříve působící jednotné národní výbory byly zrušeny a ve městech, kde působily, byly nově vytvořeny městské národní výbory, které se mohly dělit na obvody. V ostatních obcích (tvořících zázemí daného města) byly vytvořeny běžné místní národní výbory. (Čechák, 2004)

Zvláštní postavení měly Praha a Bratislava. V Praze působil nadále Ústřední národní výbor hlavního města, který byl na stejné úrovni jako krajské národní výbory.

V Bratislavě působil Ústřední národní výbor, který byl ale na úrovni okresního národního výboru. (Mates, 1996)

Zákon č. 13/1954 Sb. zdůrazňoval význam pléna národního výboru. Tento zastupitelský sbor měl právo volit i odvolávat všechny funkcionáře národního výboru, vydávat nařízení a schvalovat plány rozvoje národního hospodářství ve svém obvodu. (Čechák, 2004)

Komise byly nyní vytvářeny jako stálé komise složené ze členů národního výboru a současně byly orgány rady národního výboru. Při výkonu svých činností mohly vytvářet aktivity, na jejichž činnosti se podíleli i občané, kteří nebyli členy národního výboru. Tito občané měli při jednání komise poradní hlas. Komise měly za úkol podílet se na přípravě dokumentů pro jednání pléna a rady, kontrolovat přijatá usnesení, projednávat stížnosti občanů a předkládat návrhy na jejich řešení. (Čechák, 2004)

Dále došlo ke zrušení referátů a nově byly vytvořeny odbory a správy národního výboru. Ty byly řízeny profesionálními vedoucími pracovníky, kteří měli odbornou kvalifikaci. (Čechák, 2004)

Rada národního výboru byla složená z předsedy, jeho náměstků, tajemníka a ostatních členů rady. Byli voleni z řad členů národního výboru na prvním zasedání. Rada národního výboru, stejně jako plénum, nyní rozhodovala jako kolektivní orgán. Dále byla také zdůrazněna kolektivní odpovědnost. Předtím byli voleni členové národního výboru odpovědní za jimi řízený referát. (Čechák., 2004)

Rada měla zajišťovat plnění úkolů národního výboru, prováděla usnesení národního výboru, řídila činnost odborů a správ atd. (Schelle, 2005)

Rada ústředního národního výboru se skládala ze 17 členů, rady obvodních národních výborů v Praze a Bratislavě z 15 členů. Radu krajského národního výboru tvořilo 13 členů, okresního národního výboru 11 a městského národního výboru 15 členů. Místní a obvodní národní výbory měly počet členů určený podle počtu obyvatel. Rada v obci (obvodu) s méně než 400 obyvateli měla 3 nebo 5 členů (podle toho, jestli místní národní výbor měl 9 nebo 11 členů), v obcích (obvodech) do 900 obyvatel 5 členů, v obcích (obvodech) do 2500 obyvatel 7 členů, do 6000 obyvatel 9 členů, do 20 000 obyvatel 13 členů a s více než 20 000 obyvateli měl 15 členů rady. (Schelle, 2005)

Tento počet mohl být podle potřeb měněn. K tomu bylo zapotřebí souhlasu rady vyššího národního výboru, v případě krajských a ústředních národních výborů bylo třeba souhlasu vlády. (Schelle, 2005)

V roce 1954 se uskutečnily volby do národních výborů (opět s jednotnou kandidátkou Národní fronty). Na všech 3 stupních národních výborů získali kandidáti Národní fronty přes 90 % všech hlasů. (Čechák, 2004)

Do národních výborů se volil počet členů podle počtu obyvatel v daném obvodu. V kraji se volil 1 člen krajského národního výboru na 7000 obyvatel. Nejnižší počet členů krajského národního výboru byl stanoven na 75 (tolik členů krajského národního výboru měl i kraj s méně než 525 000 obyvateli). Ve volbách do okresního národního výboru připadl 1 člen na 1000 obyvatel. Opět zde byly stanoveny minimální i maximální počet členů okresního národního výboru. Okresy s méně než 35 000 obyvatel měli 35 členů okresního národního výborů, okresy s více než 60 000 obyvatel 60 členů. (Schelle, 2005)

Městské národní výbory měly 1 člena na 100–500 obyvatel podle velikosti města. V městech s více než 150 000 obyvateli mohlo být maximálně 300 členů. (Schelle, 2005)

Místní národní výbory měly 1 člena na 50–200 obyvatel podle velikosti obce. V obcích s méně než 400 obyvateli se však volilo 9 nebo 11 členů, v obcích se 400–600 obyvateli 12 členů. V obcích nad 40 000 se volilo maximálně 200 členů. (Schelle, 2005)

U ústředního národního výboru hlavního města připadl 1 člen na 4 000 obyvatel, v obvodních národních výborech pak 1 člen na 500 obyvatel (v obvodech s méně než 17 500 obyvateli bylo 35 členů, v obvodech nad 75 000 byl maximální počet členů 150). V Bratislavě se volil do ústředního národního výboru 1 člen na každých 1 500 obyvatel a do obvodních národních výborů 1 člen na 500 obyvatel (minimální počet byl 50). (Schelle, 2005)

Přijetí těchto zákonů v roce 1954 však činnost národních výborů nezlepšilo. Oblasti, které měly být v kompetenci národních výborů – např. školství, kultura, hospodářství atd. nadále zůstávaly v kompetenci ministerstev a národní výbory následně pouze vykonávaly jejich rozhodnutí. (Mates, 1996)

K výraznějším změnám v kompetencích národních výborů došlo až v roce 1956. Po 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v Moskvě, kde se poprvé objevila kritika kultu osobnosti J. V. Stalina, se i v Československu začaly zdůrazňovat chyby

z období po Únoru 1948. V oblasti veřejné správy byl kritizován především silný centralismus a velké pravomoci centrálních orgánů. V důsledku toho došlo následně k rozšíření pravomocí národních výborů a to zejména v oblasti hospodářství a hospodaření s byty, školství, dopravy, státního obchodu a kultury. (Čechák, 2004)

V roce 1958 byla na sjezdu Komunistické strany Československa zdůrazněna úloha okresních národních výborů, které se měly stát rozhodujícími články řízení hospodářského rozvoje. Kvůli nedostatku kvalifikovaných pracovníků, velkému počtu okresních národních výborů a také tomu, že hospodářské aktivity podniků řízených těmito okresními národními výbory zasahovaly až za hranice daného okresu, byl celý systém národních výborů v rámci centrálního plánovaného hospodářství značně nevyhovující, a proto se začalo připravovat nové územní členění československého státu. (Čechák, 2004)

5.4.3 Slovenské národní orgány ve 2. polovině 50. let

Po již zmíněné kritice období po Únoru 1948 dále také došlo ke změnám ve vztazích slovenských národních orgánů a centrální vlády vydáním zákona č. 33/1956 Sb. ze dne 31. července 1956 o slovenských národních orgánech. (Čechák, 2004)

Poslanci Slovenské národní rady byli voleni na funkční období 6 let. Jejich počet byl stanoven podle počtu obyvatel – 1 poslanec na 35 000 obyvatel. Slovenská národní rada dále volila ze svého středu 11 členné předsednictvo na období 1 roku. (Ústavný zákon č. 33/1956 Sb.)

Zákony, které vydala Slovenská národní rada, musel nyní podle § 16 podepisovat pouze její předseda, předseda Sboru pověřenců a příslušný pověřenec a podle § 18 mohlo předsednictvo Národního shromáždění rozhodovat o jejich neplatnosti (pokud odporovaly ústavě, ústavním zákonům nebo nebyly v kompetenci Slovenské národní rady). (Ústavný zákon č. 33/1956 Sb.)

K platnosti těchto zákonů již nebylo třeba podpisu předsedy vlády, jak to bylo zakotveno v Ústavě 9. května. (Čechák, 2004)

Sbor pověřenců, jako národní orgán moci vládní a výkonné na Slovensku, byl nyní odpovědný Slovenské národní radě. (Ústavný zákon č. 33/1956 Sb.)

Díky přijetí tohoto ústavního zákona došlo ke zvýšení pravomocí slovenských národních orgánů. (Čechák, 2004)

6. Veřejná správa mezi lety 1960 a 1968

6.1 Nové územní členění Československa

Nový zákon o územním členění státu Zákon č. 36/1960 Sb. nabyt účinnosti dne 11. dubna 1960. Podle tohoto zákona se území Československa dělilo na kraje, okresy a obce. Krajů bylo na základě tohoto zákona pouze 10:

- Kraj Středočeský se sídlem v Praze
- Kraj Jihočeský se sídlem v Českých Budějovicích
- Kraj Západočeský se sídlem v Plzni
- Kraj Severočeský se sídlem v Ústí nad Labem
- Kraj Východočeský se sídlem v Hradci Králové
- Kraj Jihomoravský se sídlem v Brně
- Kraj Severomoravský se sídlem v Ostravě
- Kraj Západoslovenský se sídlem v Bratislavě
- Kraj Středoslovenský se sídlem v Bánské Bystrici
- Kraj Východoslovenský se sídlem v Košicích.⁵⁰

Území Prahy tvořilo samostatnou jednotku a nově se dělilo na 10 obvodů. (Zákon č. 36/1960 Sb.)

Praha byla postavena na stejnou úroveň jako kraje, na rozdíl od např. Bratislavy, Brna nebo Plzně, které byly na úrovni okresu. Stejně jako se snížil počet krajů, snížil se i počet okresů. (Čechák, 2004)

Toto nové členění státu oslabovalo vliv tradičních center (např. Zlín, Olomouc). (Mates, 1996)

Dalším problémem také bylo rozdělení oblastí, která se historickým vývojem spojila, a existovaly zde tradiční vazby. Jako příklad lze uvést např. oblast střední Moravy, která byla podle nového členění státu prakticky rozdělena mezi kraj Severomoravský a Jihomoravský. (Čechák, 2004)

„Nové územní uspořádání, členění na „velké“ kraje a „velké“ okresy zůstalo v platnosti až do 90. let minulého století.“ (Čechák, 2004: 63)

---

⁵⁰ Toto členění ukazuje Příloha č. 10 – Mapa okresů a krajů Československé republiky po roce 1960.

6.2 Ústava z roku 1960

V roce 1960 došlo také k vydání nové ústavy. Ústavní zákon č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960 změnil název státu na Československou socialistickou republiku. V této ústavě byla v článku 4 zakotvena vedoucí úloha Komunistické strany Československa. Státní moc vykonával pracující lid prostřednictvím volených zastupitelských sborů, kterými byly Národní shromáždění, Slovenská národní rada a národní výbory. Od nich byla podle ústavy odvozena pravomoc ostatních orgánů. Aktivní volební právo do zastupitelských sborů bylo 18 let, pasivní 21 let. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

V ústavě byla dále zakotvena existence dobrovolných společenských organizací – Revoluční odborové hnutí, organizace sdružení, organizace mládeže, organizace kulturní a tělovýchovné, které měly sloužit k rozvíjení společné činnosti, k aktivní účasti na životě společnosti a k uskutečňování práv pracujících. Na tyto organizace měly postupně přecházet některé úkoly státních orgánů. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

Nejvyšším orgánem státní moci a jediným celostátním zákonodárným sborem bylo Národní shromáždění. Národní shromáždění mělo 300 poslanců volených na funkční období 4 let. Mezi jeho základní úkoly patřilo např. usnášet se o základních otázkách vnitřní a zahraniční politiky, usnášení se na ústavě a ostatních zákonech, schvalování dlouhodobých plánů rozvoje národního hospodářství a státního rozpočtu. Národní shromáždění dále volilo prezidenta republiky, Nejvyšší soud a zákonem zřizovalo jednotlivá ministerstva a ostatní ústřední orgány. Pro hlavní úseky státní a společenské činnosti Národní shromáždění zřizovalo výbory. Ze svého středu pak Národní shromáždění volilo 30 členné předsednictvo, které se skládalo z předsedy Národního shromáždění, místopředsedů, z předsedů výborů a ostatních členů předsednictva. Toto předsednictvo řídilo práci Národního shromáždění a bylo voleno na celé volební období Národního shromáždění (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

V čele státu stál prezident republiky volený Národním shromážděním na období 5 let. Prezident zastupoval stát navenek, jmenoval a odvolával předsedu a členy vlády, jmenoval vyšší státní funkcionáře atd. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

Nejvyšším výkonným orgánem státní moci v Československu byla vláda skládající se z předsedy, místopředsedů a ministrů. Vláda mimo jiné sjednocovala, řídila

a kontrolovala činnost jednotlivých ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy a řídila a kontrolovala činnost národních výborů. Činnost vlády a jejích členů byla kontrolována Národním shromážděním. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

Národním orgánem státní moci na Slovensku byla Slovenská národní rada volená na funkční období 4 let. Ze svého středu volila Slovenská národní rada na celé své funkční období 16 členné předsednictvo, které se skládalo z předsedy Slovenské národní rady, místopředsedů a dalších členů předsednictva. Toto předsednictvo bylo výkonným orgánem Slovenské národní rady, zajišťovalo provádění zákonů a dbalo na plnění úkolů státního plánu na Slovensku. Pro jednotlivé úseky své činnosti Slovenská národní rada dále zřizovala komise jako své iniciativní, kontrolní a výkonné orgány. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

I v této ústavě byla zakotvena činnost národních výborů jako nejširších organizací pracujících. Národní výbory byly orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. Členy národního výboru byli poslanci volení na období 4 let. Národní výbory měly za úkol plánovitě řídit, organizovat a zajišťovat výstavbu v hospodářské, kulturní, zdravotní a sociální oblasti pro své území. Národní výbory byly i nadále krajské, okresní a na úrovni obcí městské nebo místní. V Praze pak fungoval Národní výbor hlavního města Prahy a obvodní národní výbory. Při výkonu své činnosti si ze svých členů národní výbory volily na celé funkční období radu a komisi. Rada měla za úkol řídit a sjednocovat práci ostatních orgánů národního výboru. Komise pak fungovaly jako iniciativní, kontrolní a výkonné orgány národních výborů pro jednotlivá odvětví jejich činnosti. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

Soudnictví podle ústavy vykonávaly volené a nezávislé lidové soudy. Soudní soustavu tvořily Nejvyšší soud, krajské a okresní soudy, vojenské soudy a místní lidové soudy. Dozor nad prováděním zákonů a ostatních právních předpisů vykonávala prokuratura, v jejímž čele stál generální prokurátor. (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

6.3 Národní výbory po r. 1960

Činnost národních výborů byla zakotvena v 7. hlavě nové socialistické ústavy a dále bylo v roce 1960 vydáno několik zákonů a nařízení, které upravovaly činnost národních výborů – např. zákon č. 65/1960 Sb., o národních výborech, vládní nařízení 66/1960 Sb. o úpravě některých poměrů poslanců národních výborů a občanů zvolených

za členy komisí národních výborů nebo vládní nařízení č. 71/1960 Sb. o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů. (Schelle, 2005)

Odpovědnost za plnění daných úkolů hospodářské a kulturní výstavby řízené národními výbory měly krajské národní výbory. Krajské národní výbory dále řídily činnost okresních národních výborů, navrhovaly ústředním orgánům řešení problému rozvoje daného kraje, měly za úkol organizování využívání zdrojů kraje, dbát o správné rozmístění hospodářství řízeného národními výbory atd. (Schelle, 2005)

Hlavním článkem v oblasti rozvoje hospodářství a kultury pak měly být okresní národní výbory. Okresní národní výbory měly odpovědnost za stanovení úkolů hospodářské s kulturní výstavby, které byly v kompetenci okresních, městských nebo místních národních výborů. Dále měly rozhodující postavení v řízení rozvoje v oblastech školství a kultury, usměrňovaly obecní výstavbu a řídily organizace vyvíjející činnost na území daného okresu (např. hospodářské, školské, sociální a zdravotní organizace). Mezi jejich hlavní úkoly patřilo zabezpečování komplexního rozvoje okresu. (Schelle, 2005)

Městské a místní národní výbory pak měly za úkol uspokojování potřeb obyvatelstva dané obce, prostřednictvím podniků a dalších zařízení. (Schelle, 2005)

Nejvyšším orgánem národních výborů na všech stupních bylo plenární zasedání, které mělo za úkol schvalování plánů a rozpočtů a projednávání jejich výsledků, přidělovalo úkoly národním výborům nižších stupňů a dalším podřízeným organizacím, vládní usnesení v rámci svého území, mohlo zřizovat a rušit hospodářské organizace v odvětvích, která národní výbory řídily a také národní výbor řídil činnost rady, komisí a odborů. Stejně jako dříve mohlo také plenární zasedání vydávat obecně závazná nařízení (tato nařízení mohla také vydávat rada, ale zde bylo nutné dodatečné schválení na příštím plenárním zasedání). (Schelle, 2005)

Nejvyšším výkonným orgánem národního výboru byla opět rada, která zabezpečovala plnění úkolů příslušného národního výboru. Rada byla tvořena předsedou národního výboru, jeho náměstkou, tajemníkem a ostatními členy. Rada krajského národního výboru a Národního výboru hlavního města Prahy se skládala z 15 až 18 členů. Rady okresních národních výborů v Bratislavě, Ostravě, Brně a Plzni a pražské obvodní národní výbory se skládaly z 12 až 15 členů. V městských, místních nebo ostatních obvodních národních výborech se volil počet členů rady podle počtu

obyvatel: 5–7 členů (do 600 obyvatel), 7–9 členů (do 1500 obyvatel), 9–11 členů (do 5 000 obyvatel), 10–13 členů (do 10 000 obyvatel), 11–14 členů (do 20 000 obyvatel) nebo 12–15 členů (nad 20 000 obyvatel). Tento počet mohl být se souhlasem rady národního výboru vyššího stupně podle potřeby upraven (u krajského národního výboru se souhlasem vlády). Svou činností byly rady národních výborů podřízeny vládě. (Schelle 2005)

Iniciativními, kontrolními a výkonnými orgány národního výboru byly komise. Tyto komise měly za úkol řešit problémy s vypracováním a následným plněním plánu a rozpočtu, kontrolovaly plnění stranických vládních usnesení, organizovaly prověrky činností podniků a jiných zařízení. Při své činnosti byly komise řízeny a kontrolovány národním výborem. Jejich činnost byla koordinována radou národního výboru. Komise také mohly dělat opatření a dávat závazné pokyny vedoucím odborů národního výboru a vedoucím podniků a jiných zařízení, která byla řízena národním výborem. Většinou byly $\frac{2}{3}$ členů komise volení členové národního výboru, $\frac{1}{3}$ byla volená z osvědčených pracovníků závodů, jednotných zemědělských družstev atd. Při hlasování komise rozhodovala většina hlasů. (Schelle, 2005)

Předseda národního výboru zastupoval národní výbor navenek a také řídil činnost rady. Jeho zástupci byli náměstkové předsedy národního výboru.

Poslanec národního výboru plnil svou funkci jako funkci čestnou a organizace, ve které pracoval, byla povinná mu výkon této funkce umožnit (Schelle, 2005)

7. Veřejná správa Československé socialistické republiky

Koncem roku 1967 došlo k vyhocení politické situace a názorové rozpory se začaly objevovat i v Ústředním výboru Komunistické strany Československa. Ve vedoucích orgánech komunistické strany pak došlo počátkem roku 1968 k personálním změnám a začaly se objevovat tendence o demokratizaci Československa (období „Pražského jara“)⁵¹. To urychlilo snahy o upravení postavení Slovenska, které vyvrcholily přijetím zákona o československé federaci. (Čechák, 2004)

7.1 Ústava 1968

Již v ústavě z roku 1960 bylo zakotveno rovnoprávné postavení obou národů – Čechů a Slováků. Nicméně existovaly zde pouze národní orgány Slovenské republiky. České národní orgány byly zároveň orgány centrálními a v rámci celého Československa byly nadřazeny slovenským národním orgánům. Proto bylo nutné vytvoření socialistického federativního uspořádání. (Čechák, 2004)

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968 o československé federaci již zakotvoval Československo jako federativní stát postavený na dobrovolném svazku rovnoprávných národních států českého a slovenského národa. Československá socialistická republika byla nyní tvořena Českou socialistickou republikou a Slovenskou socialistickou republikou. Státní moc pracující lid vykonával podle této ústavy prostřednictvím zastupitelských sborů, kterými byly Federální shromáždění, Česká národní rada, Slovenská národní rada a národní výbory. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

Ústava z roku 1968 rozdělovala působnost mezi federaci a republiky. Mezi výlučné kompetence Československé socialistické republiky patřila zahraniční politika, národní obrana, federální hmotné rezervy, federální zákonodárství a správa, kontrola federálních orgánů a ochrana federální ústavnosti. Naopak společná působnost Československé socialistické republiky a obou republik byla v oblastech plánování, financí, emisní činnosti, cenových věcí, zahraničních hospodářských vztahů, průmyslu, zemědělství a výživy, dopravy, pošt a telekomunikací, rozvoje vědy a techniky, práce,

---

⁵¹ Tyto snahy však byly potlačeny v srpnu 1968, poté nastává období normalizace.

mezd a sociální politiky, sociálně ekonomických informací, právní úpravy socialistického podnikání, normalizace, vnitřního pořádku a bezpečnosti státu, věcí tisku a jiných informačních prostředků, průmyslových práv a věcí měr a vah. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

Nejvyšším orgánem státní moci bylo Federální shromáždění, které bylo zároveň jediným zákonodárným sborem Československé socialistické republiky. Dvoukomorové Federální shromáždění bylo tvořeno Sněmovnou lidu a Sněmovnou národů. Sněmovna lidu měla 200 poslanců volených v celé Československé socialistické republice přímou volbou na období 4 let. Sněmovna národů měla 75 poslanců volených přímou volbou v České socialistické republice a 75 poslanců volených přímou volbou ve Slovenské socialistické republice, což mělo dokazovat rovnoprávné postavení obou republik⁵². Volební období obou komor končila současně. Mezi působnosti Federálního shromáždění patřilo usnášení se na ústavě Československé republiky a na ústavních a jiných zákonech Federálního shromáždění, jednání o zásadních otázkách vnitřní i zahraniční politiky, schvalování střednědobého hospodářského plánu a rozpočtu federace, volba prezidenta republiky, volba a případné odvolávání členů Ústavního soudu a zřizování federálních ministerstev, federálních výborů a jiných federálních orgánů státní správy zákonem. Obě komory Federálního shromáždění volily ze svého středu 40 členné předsednictvo Federálního shromáždění. 20 členů volila Sněmovna lidu a 20 Sněmovna národů (10 členů z poslanců zvolených v České socialistické republice a 10 ve Slovenské socialistické republice). Předsednictvo Federálního shromáždění mělo předsedu a místopředsedu, přičemž byl-li předsedou zvolen občan České socialistické republiky, místopředsedou byl zvolen občan Slovenské socialistické republiky a naopak. Toto předsednictvo např. vyhlášovalo volby do Federálního shromáždění. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

V čele republiky stál podle ústavy prezident volený Federálním shromážděním na období 5 let. Prezident zastupoval republiku navenek, svolával a mohl také rozpouštět Federální shromáždění, podepisoval zákony Federálního shromáždění a zákonná opatření předsednictva Federálního shromáždění, jmenoval a odvolával členy vlády, pověřoval je řízením federálních úřadům, jmenoval vyšší státní funkcionáře atd. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

---

⁵² Naproti tomu Sněmovna lidu měla podíl obou národů určen proporcionálně podle počtu obyvatel. (Kocourek, 2007)

Nejvyšším výkonným orgánem státní moci byla podle ústavy vláda Československé socialistické republiky složená z předsedy, místopředsedů, ministrů a státních tajemníků působících ve všech federálních ministerstvech (tam, kde byl ministr z České socialistické republiky, byl státní tajemník ze Slovenské socialistické republiky a naopak). Vláda měla za úkol zajišťování plnění úkolů Federálního shromáždění, řídila a kontrolovala činnost federálních ministerstev, federálních výborů a ostatních federálních ústředních orgánů. Z výkonu své funkce byla vláda československé socialistické republiky odpovědná Federálnímu shromáždění. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

V prosinci 1968 byly vydány zákony č. 171/1968 Sb. o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů a 172/1968 o federálních výborech a byla vytvořena:

- Ministerstvo zahraničních věcí
- Ministerstvo národní obrany
- Ministerstvo vnitra
- Ministerstvo plánování
- Ministerstvo financí
- Ministerstvo zahraničního obchodu
- Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Vedle těchto ministerstev byly dále vytvořeny federální výbory – pro ceny, pro technický a investiční rozvoj, pro průmysl, pro zemědělství a výživu, pro dopravu, pro pošty a telekomunikace a pro tisk a informace. (Čechák, 2004)

Soudním orgánem ochrany ústavnosti byl 12 členný Ústavní soud (8 členů byli soudci, 4 náhradníci). Jeho členové byli voleni na 7 let, maximálně 2× za sebou. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

Vedle výše zmíněných federálních orgánů, existovaly také státní orgány České socialistické republiky a státní orgány Slovenské socialistické republiky. Nejvyšším orgánem státní moci (a současně jediným zákonodárným sborem) v České socialistické republice byla Česká národní rada, na Slovensku pak Slovenská národní rada. Česká národní rada měla 200 poslanců, Slovenská národní rada 150. Všichni tito poslanci byli voleni na období 4 let. Mezi hlavní pravomoci České a Slovenské národní rady patřilo usnášení se na zákonech republiky (i ústavních), jednání o vnitřní politice, vyjadřování souhlasu k uzavírání mezinárodních smluv, schvalování střednědobého

národohospodářského plánu a státního rozpočtu dané republiky, zabývání se podněty národních výborů, jednání o jejich činnosti atd. Jako iniciativní a kontrolní orgány si národní rada zřizovala výbory, v jejichž čele stál předseda. Ze svého středu si dále mohla národní rada volit předsednictvo, které mohlo vydávat zákonná opatření v neodkladných záležitostech podepsaná předsedou národní rady a předsedou vlády. Tato opatření musela být dodatečně schválena na nejbližším zasedání národní rady. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

Dalšími státními orgány byly vláda České socialistické republiky a vláda Slovenské socialistické republiky, které byly nejvyššími výkonnými orgány státní moci v dané republice. Obě vlády se skládaly z předsedů, místopředsedů a ministrů. Jednotlivá ministerstva mohla vydávat obecně závazné právní předpisy. (Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.)

S přijetím nové ústavy Československé socialistické republiky měly zároveň Česká i Slovenská socialistická republika přijmout vlastní ústavy, k čemuž ale až do rozpadu Československa nedošlo. (Čechák, 2004)

7.2 Národní výbory po roce 1967

Ještě před vznikem federace došlo k další právní úpravě národních výborů. Byl vydán zákon č. 69/1967 Sb., týkající se postavení národních výborů a jejich poslanců a dále působností a řízením jednotlivých výborů a jejich orgánů. V Bratislavě byl vytvořen Národní výbor města Bratislavy nejdříve řízený krajským národním výborem, po vzniku federace byl ale přejmenován na Národní výbor hlavního města Slovenska Bratislavy a byl podřízen přímo vládě. Městské národní výbory v Brně, Ostravě, Plzni a Košicích byly podřízeny příslušným krajským národním výborům. Tento zákon byl až do svého zrušení v roce 1990 celkem 11x novelizován. (Schelle, 2005)

Od roku 1969 dále tvořilo území hlavního města Slovenska Bratislavy zvláštní územní jednotku a zbytek území se dělil na 37 okresů. (Schelle, 2005)

Krajské národní výbory na Slovensku byly v červnu 1969 zrušeny (v Bratislavě, Banské Bystrici a Košicích), čímž vznikla pouze dvoustupňová soustava národních výborů, nicméně již v roce 1970 došlo k obnovení krajských národních výborů a tím i k obnově třístupňové soustavy. V rámci opětovného sjednocení soustav národních výborů v České a Slovenské socialistické republice bylo také vydáno vládní nařízení

stanovující strukturu odborů národních výborů. Na základě tohoto vládního nařízení zřizovaly odbory národní výbory na všech 3 stupních (v městských a místních národních výborech s více než 2 500 obyvatel se zřizoval pouze 1 odbor). (Čechák, 2004)

Již koncem 60. let se začalo uvažovat o úpravě územního rozsahu místních národních výborů, protože se objevila otázka zajišťování správy místními národními výbory v obcích s méně než 2 500 obyvateli. V těchto obcích nebyly vytvářeny odbory, ale pouze komise pod vedením poslance národního výboru a na jejich práci se podíleli i nečlenové národního výboru. Výkon správy na nejnižším stupni nebyl zajišťován na profesní úrovni kvalifikovanými pracovníky. Na 1 okresní národní výbory připadalo v průměru velké množství místních národních výborů (v České socialistické republice průměrně 90 a na Slovensku 72), toto členění bylo tedy z dlouhodobého hlediska nevyhovující. V důsledku politické situace se tento problém však začal řešit až v 70. letech. Krajské národní výbory zpracovaly koncepci středisek perspektivního osídlení, kterou následně schválila vláda. Byly navrženy střediska obvodního (popř. oblastního) významu (v České socialistické republice 170 obcí a na Slovensku 77) a střediska místního významu (v České socialistické republice 1029 a na Slovensku 606). Ve střediscích místního významu sídlily místní národní výbory a také zde byly většinou soustředěny služby, zdravotnická zařízení, kulturní zařízení atd. – to znamenalo, že v některých (zejména pohraničních a podhorských oblastech) docházelo k postupnému „vysídlování“ malých obcí. (Čechák, 2004)

Všechny úpravy, které probíhaly v soustavě národních výborů od roku 1967, měly posílit postavení národních výborů jako orgánů státní moci, zvýšit účinnost práce národních výborů na nejnižším stupni a dále také posílit postavení poslanců národních výborů a konkretizovat jejich úkoly. (Schelle, 2005)

7.3 Konečná podoba národních výborů v Československé socialistické federativní republice

V konečné podobě na úrovni obcí a měst působily místní a městské národní výbory a ve střediskových obcích pak místní národní výbor s rozšířenou působností.

Jeden místní národní výbor mohl být se souhlasem občanů zřízen i pro více obcí. Městských národních výborů byly 3 druhy:

1. v sídlech krajů a dalších významných městech (s rozvinutou hospodářskou, politickou, kulturní a správní činností + ve významných lázeňských městech)
2. v sídlech okresů a ve významných střediscích osídlení (musely mít zařízení pro zabezpečování služeb pro obyvatele obcí a jejich spádových území)
3. v ostatních obcích, které měly městský charakter.

V Brně, Ostravě a Plzni byl Národní výbor města Brna, Ostravy nebo Plzně řízený příslušným krajským národním výborem a dále také obvodní národní výbory. K těmto městům mohly být také se souhlasem městského národního výboru, národních výborů v daných obcích a okresního národního výboru připojené obce, které tvořily příměstskou oblast. V Praze vedle obvodních národních výborů působil ještě Národní výbor hlavního města Prahy, který řídila přímo vláda. (Schelle, 2005)

Počet poslanců jednotlivých národních výborů se určoval podle počtu obyvatel v daném obvodu, velikosti obvodu a podle rozsahu jeho kompetencí. Místní národní výbor měl 9 poslanců (obce do 300 obyvatel), 11 poslanců (do 600 obyvatel), 17 poslanců (do 1 500 obyvatel), 25 poslanců (do 5 000 obyvatel) nebo 40 poslanců. Místní národní výbory ve střediskové obci nebo městský národní výbor měl 25 poslanců (do 1 500 obyvatel), 30 poslanců (do 2 500 obyvatel), 35 poslanců (do 5 000 obyvatel), 50 poslanců (do 10 000 obyvatel), 60 poslanců (do 20 000 obyvatel), 80 poslanců (do 50 000 obyvatel) nebo 85 poslanců. Okresní národní výbor měl 60 poslanců (v okresech do 80 000 obyvatel) a 80 poslanců. U krajských národních výborů byl stanovený minimální počet 80 poslanců. Národní výbor města Brna a Národní výbor města Ostravy měl nejméně 100 poslanců a Národní výbor města Plzně nejméně 80 poslanců. Obvodní národní výbory v Brně, Ostravě a Plzni měl 30 poslanců (do 5000 obyvatel), 40 poslanců (do 10000 obyvatel), 60 poslanců (do 20000 obyvatel) nebo 80 poslanců. (Schelle, 2005)

Národní výbory vykonávaly státní správu především v oblastech vytváření a ochrany podmínek zdravého způsobu života a práce, oblastního plánování, územního plánování a stavebního řádu, pracovních sil, ochrany přírody a kulturních památek, ochrany a využívání nerostného bohatství, hospodářství, bytové politiky, služeb,

cestovního ruchu, dopravy, školství, kultury, informací, zdravotnictví a sociálního zabezpečení, všeobecné vnitřní správy, správy různých organizací atd. (Schelle, 2005)

Místní národní výbory vykonávaly správu v oblastech základního školství, místních lidových knihoven, místních komunikací a veřejného osvětlení, ochrany životního prostředí, evidence obyvatel, vedení matriky, výstavby, hospodaření s byty, ochrana zemědělského půdního a lesního fondu, dále se vyjadřovaly se k otevření (nebo zániku) státních, společných a družstevních podniků, k návrhům koncepce rozvoje okresu, střednědobých hospodářských plánů a rozpočtu okresního národního výboru. (Schelle, 2005)

Okresní národní výbory⁵³ pak řídily okresní správu silnic, okresní ústav národního zdraví, zařízení sociálního zabezpečení, kulturní organizace a školy a řídily také činnost nižších národních výborů. (Schelle, 2005)

Krajské národní výbory zajišťovaly výstavu v kraji v oblastech hospodářství, kultury, zdravotnictví a sociálního zabezpečení a řídily okresní národní výbory. (Schelle, 2005)

Nejvyšším orgánem národního výboru bylo plenární zasedání řízené předsedou národního výboru. Předseda a tajemník národního výboru také podepisovali obecně závazná nařízení, která mohl národní výbor vydávat. Plenární zasedání národního výboru schvalovalo územní plány, střednědobé hospodářské plány, volební programy Národní fronty, rozpočet, mohlo zakládat podniky, zřizovat (popř. rušit) různé komise a odbory atd. (Schelle, 2005)

Nejvyšším výkonným orgánem byla rada národního výboru, která řídila a sjednocovala činnost národního výboru na všech úsecích. Dále řídila činnost odborů a komisí národního výboru, udělovala veřejná uznání atd. Při své činnosti mohla rada vydávat obecně závazná nařízení, která byla ale nutná schválit na příštím zasedání národního výboru. Činnost rad národních výborů nižších stupňů řídila rada vyššího národního výboru. Rada se skládala z předsedy, místopředsedů, tajemníka národního výboru a dalších členů. Počet členů rady se opět odvozoval od počtu obyvatel. Rady místních nebo městských národních výborů měly 5–7 členů (obce do 600 obyvatel), 7–9 členů (do 1 500 obyvatel), 9–11 členů (do 5 000 obyvatel), 10–13 členů (do 10 000 obyvatel), 11–14 (do 20 000 obyvatel) nebo 12–15 členů. Rada Národního výboru

---

⁵³ Pravomoci okresních (i městských) národních výborů vykonávaly také Národní výbor města Brna, Ostravy nebo Plzně (a jejich obvodní národní výbory). (Schelle, 2005)

města Brna a Ostravy měla 15-20 členů, rada Národního výboru města Plzně 15–18 členů. Obvodní národní výbory těchto měst měly 8–15 členů rady. Okresní národní výbor měl 12–15 členů rady, krajský národní výbor 15–18 členů rady. Všichni členové rady rozhodovali společně ve sboru. (Schelle, 2005)

Jako kontrolní a iniciativní orgány byly vytvářeny komise. O právech a povinnostech občanů i organizací rozhodovala správní komise řízená radou a zároveň podřízena správní komisi národního výboru vyššího stupně. (Schelle, 2005)

Národní výbory dále zřizovaly výbor lidové kontroly⁵⁴, který tvořily poslanci národního výboru a další občané. Odborné práce tohoto výboru obstarával aparát. Pro jednotlivé oblasti správy pak národní výbor vytvářel odbory. Městské a obvodní národní výbory a místní národní výbory ve střediskových obcích mohly dále vytvářet občanské výbory jako „kontrolní“ a iniciativní orgány národního výboru. (Schelle, 2005)

Národní výbory vykonávaly správu až do 1. porevolučních komunálních voleb (24. listopadu 1990). Poté byly krajské úřady zrušeny bez náhrady a činnost nižších národních výborů převzaly okresní a obecní úřady. Hlava VII. Ústavy z roku 1960 byla přejmenována na Místní samosprávu (předtím Národní výbory), což souviselo se znovu obnovením samosprávy na našem území. (Kocourek, 2007)

---

⁵⁴ Výbor lidové kontroly vytvářely krajské, okresní a městské národní výbory a místní národní výbory ve střediskových obcích. Ostatní místní národní výbory mohly tyto komise zřídit po projednání s výborem lidové komise daného okresního národního výboru. (Schelle, 2005)

8. Porovnání a shrnutí jednotlivých období

8.1 První republika

Vývoj veřejné správy v Československu, stejně jako vývoj v ostatních oblastech života, byl velmi komplikovaný. Za nejdemokratičtější období v historii Československa lze bezpochyby považovat období první republiky, které nelze s žádným jiným obdobím srovnávat. Nicméně Československá republika byla „uměle vytvořený stát“ dvou národů – Čechů a Slováků, s odlišným historickým vývojem - zatímco České země byly dříve součástí Předlitavska a byly tedy pod správou Rakouska, Slovensko bylo pod správou Uher. Přestože vyhlášením samostatného Československa byly naplněny dlouholeté snahy o vymanění se z vlivu Monarchie, byli představitelé nově vzniklého státu postaveného na demokratických principech nuceni přijmout předchozí systém správy a v platnosti nadále zůstaly zákony z období Rakouska-Uherska, aby byla zajištěna funkčnost nového státu. Poté začaly přípravy na sjednocení správy všech zemí Československa. Prvním takovým pokusem mělo být přijetí župního zákona v roce 1923, které se nakonec ale nerealizovalo, a tak se Československá republika potýkala s nejednotným (a tím pádem velmi složitým) systémem správy prakticky během prvních 10 let své existence.

Celý problém byl vyřešen až v roce 1928, kdy vešel v platnost zákon o organizaci politické správy. Veřejná správa byla zajišťována na celém území československého státu centrálními úřady, zemskými úřady, okresními úřady a z hlediska samosprávy důležitými statutárními městy. V tomto období byl výkon samosprávy zajišťován také různými zájmovými organizacemi existujícími již od období Rakouska-Uherska. Samospráva v období první republiky byla na rozdíl od následujících období funkční.

Praha získala v období první republiky zvláštní postavení garantované zákonem a tím získala také zpět své postavení centra, které po připojení k Rakousku v 16. století ztratila na úkor Vídně. V období Protektorátu Čechy a Morava byla Praha sice sídlem autonomních orgánů i Říšského protektora, ale fakticky byla podřízena Německu. Ve správních reformách v následujících obdobích zvláštní postavení Praze zůstalo a nadále fungovala jako samostatná správní jednotka.

Demokratičnost první republiky také dokazuje široké spektrum politických stran, které se účastnily politického života – např. Československá sociálně demokratická strana dělnická, agrárníci, Národní socialisté, Němečtí sociální demokraté, Německá nacionálně socialistická strana dělnická, Sudetoněmecká strana, Hlinkova lidová strana a Komunistická strana Československa.

Všechny složky moci ve státě byly pod kontrolou svobodného tisku, na rozdíl od období po roce 1948, které bylo ve znamení silné cenzury.

Vezmeme-li v úvahu, že období první republiky trvalo pouze 20 let, polovinu z tohoto období trvalo vytvoření jednotného správního systému a funkčního státního aparátu. Následně po vzniku světové hospodářské krize docházelo ke zhoršení ekonomické situace a začaly se také objevovat fašizační a nacionalistické tendence určitých skupin obyvatelstva. Toto všechno dokazuje, že již tak krátké období demokracie na našem území rozhodně nebylo bez problémů.

8.2 Druhá republika

Od první republiky se druhá republika lišila mírou autonomie, která byla v listopadu 1938 přiznána Slovensku a také Podkarpatské Rusi. Zákonodárnou moc měl pro území Slovenska vedle ústředního národního shromáždění ještě Sněm Slovenské krajiny, také zde byla jako autonomní orgán vytvořena Slovenská krajinská vláda a dále Nejvyšší soud. Podobně tomu bylo i u Podkarpatské Rusi, kde také došlo k vytvoření sněmu a vlády. Slovensko i Podkarpatská Rus měly dále zákonem garantované členství v ústředních i mezinárodních institucích, což jim zaručovalo podíl na správě Československa. Přiznání autonomie těmto státům ovšem znamenalo v porovnání s předchozím obdobím podstatné omezení moci centrálních orgánů na jejich území.

Přestože již nově vznikající Československo mělo být vybudováno na rovnoprávném postavení dvou slovanských národů – Čechů a Slováků, Slovensko docílilo své autonomie paradoxně až po podepsání Mnichovské dohody.

Při vzniku druhé republiky Československo přišlo přibližně o $\frac{1}{3}$ svého území. Tyto oblasti byly nyní připojeny k Německu (popř. Maďarsku) a jejich správa byla přetransformována po vzoru země, ke které byly připojeny. Oblast Sudet připojená k Německu v podstatě kopírovala území s většinovým německy mluvícím

obyvatelstvem, o jejichž odtržení se snažilo Rakousko bezprostředně po vyhlášení samostatné Československé republiky (4 německé provincie).

Na zbylém území Československa správa zůstala nadále demokratická, nicméně postupně zde docházelo k její fašizaci. V únoru 1939 byla vytvořena funkce obecního (popř. obvodního) tajemníka, který mohl zasahovat do výkonu funkce obecního starosty, zastupitelstva, rady i komise. Jeho hlavním úkolem mělo být zjišťování „blaha a důležitých zájmů státu“, což všem nebylo blíže specifikováno a tudíž mohl obecní (obvodní) tajemník zasahovat do výkonu samosprávy neomezeně. Vytvořením této funkce došlo k výraznému omezení obecní samosprávy na území Čech, Moravy a Slezska. Na podobném principu pak fungovala správa v Protektorátu Čechy a Morava, kdy Říše dohlížela na výkon správy v Protektorátu a v případě potřeby (resp. vyžadoval-li to „společný zájem“) do něj mohla zasahovat.

Druhá republika trvala méně než půl roku a byla pouze předstupněm k nevyhnutelnému a úplnému obsazení Velkoněmeckou říší.

8.3 Protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát

Po odtržení Slovenska a obsazení zbylého území Čech a Moravy německou armádou byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava jako autonomní část nacistického Německa. Po začátku okupace byla zachována činnost vlády a v čele země stál nadále prezident republiky. To mělo potvrzovat zdání autonomie, ovšem ve skutečnosti byla tato autonomie pouze formální. Prezident republiky sám neměl žádnou výkonnou pravomoc, mohl rozhodovat jen se souhlasem protektora, stejně tak vláda nemohla rozhodovat jako kolektivní orgán, ale jednotlivé resorty byly podřízeny Úřadu říšského protektora. Jako další příklad lze uvést např. funkci zemského viceprezidenta – podle názvu měli být tito němečtí úředníci zástupci zemských prezidentů v Čechách a na Moravě, ale již od počátku byli postaveni na stejnou úroveň jako zemští prezidenti. Státní správa tak byla plně podřízena Německu.

V období Protektorátu také docházelo k dalšímu omezování samosprávy, až byla fakticky zcela zlikvidována.

Slovensko v roce 1939 vyhlásilo první samostatný stát ve své historii a následně byla přijata také nová ústava. V čele státu stál prezident, moc zákonodárná byla reprezentována Sněmem Slovenské republiky a moc výkonná vládou. Vedle těchto

orgánů byly vytvořeny ještě instituce které měly za úkol posílení vlivu Německa a šíření nacistické propagandy na území Slovenska. Ve slovenské ústavě byla také zakotvena vedoucí úloha Hlinkovi slovenské ľudové strany, podobně jako tomu bylo u Komunistické strany Československa v ústavě z roku 1960. Přestože Slovensko bylo oficiálně samostatný stát, ve skutečnosti bylo pouze satelitem nacistického Německa, což potvrzovalo i dosazování německých poradců do slovenských správních institucí.

8.4 Období po 2. světové válce

Již v průběhu 2. světové války představitelé Československa v exilu vytvářeli návrhy na systém veřejné správy po osvobození území. Orgány veřejné správy na všech úrovních se staly národní výbory, které na našem území vykonávaly svou činnost až do roku 1989. V průběhu těchto více než 40 let došlo ve struktuře i rozdělení pravomocí národních výborů k mnoha změnám.

V rámci veřejné správy nebylo možné blíže specifikovat, jaká pravomoc národních výborů patří do státní správy a jaká do samosprávy. Přestože struktura národních výborů byla 3 stupňová (na úrovni obcí, okresů a krajů), ve skutečnosti byla správa v Československu silně centralizovaná. Veškerá rozhodování probíhala na centrální úrovni a nižší složky pak pouze zajišťovaly výkon těchto rozhodnutí. V poválečném Československu tak nebyla zajištěna funkční samospráva.

Československá republika byla od února 1948 totalitním státem pod vedením 1 politické strany, ovšem navenek měla znaky jako stát demokratický. Po celou dobu existence stál v čele republiky prezident, jehož funkce byla zakotvená ve všech ústavách Československa (na rozdíl např. od Svazu sovětských socialistických republik), stejně tak byla zachována činnost Národního shromáždění.

Národní shromáždění bylo reprezentantem moci zákonodárné pro celé Československo, na Slovensku tuto funkci plnila také Slovenská národní rada. Po vzniku federace byly nositeli moci zákonodárné Federální shromáždění, Česká národní rada a Slovenská národní rada. Bližší porovnání moci zákonodárné (počet členů, rozdělení do komor, volební období, aktivní a pasivní volební právo) nejen v poválečném období, ale ve všech obdobích Československa ukazuje následující Tabulka č. 1.

**Tabulka č. 1 Srovnání moci zákonodárné v obdobích platnosti jednotlivých ústav
Československé republiky**

Ústava	Zákonodárná moc	Komory	Počet členů	Funkční období	Aktivní volební právo	Pasivní volební právo
1918⁵⁵	Národní shromáždění	jednokomorové	256	-	-	-
1920	Národní shromáždění	Poslanecká sněmovna	300	6	21	30
		Senát	150	8	26	45
1948	Národní shromáždění	jednokomorové	300	6	18	21
	Slovenská národní rada	-	100	6	18	21
1960	Národní shromáždění	jednokomorové	300	4	18	21
	Slovenská národní rada	-	*	4	18	21
1968	Federální shromáždění	Sněmovna lidu	200	4	*	*
		Sněmovna národů	150	4	*	*
	Slovenská národní rada	-	150	4	*	*
	Česká národní rada	-	200	4	*	*

* nebylo zakotveno ústavou, ale bylo stanoveno zákonem

Zdroj: Vlastní zpracování

⁵⁵ Ústava z roku 1918 byla pouze prozatímní, byla zde zakotvena existence Národního shromáždění a počet jeho členů. Funkční období tohoto zákonodárského sboru do doby, než byl podle konečné ústavy sestaven zákonodárský sbor vzešlý z voleb. Aktivní ani pasivní volební právo Prozatímní ústava nespécifikovala.

V Československu oficiálně existoval politický pluralismus, byl ale pouze formální - veškerou moc ve státě měla ve svých rukou komunistická strana. Volby, jako další prvek zdánlivé demokracie, byly zachovány, nicméně fungovaly formou jednotných kandidátních listin Národní fronty, na kterých byli jednotliví kandidáti postaveni tak, aby bylo vždy zajištěno vítězství komunistické strany.

Po získání moci začala komunistická strana vést procesy proti svým „nepřátelům“ a dělat čistky v orgánech veřejné správy. Funkce ve správních orgánech byly vykonávány na základě stranické příslušnosti, což opět odporuje demokratickému systému. Nejhorším obdobím z hlediska politických procesů bylo období 50. let. Tyto procesy byly namířeny např. proti představitelům nekomunistických stran, představitelům církve a armády. Později se stali obětí procesů i samotní představitelé komunistické strany. „Nepřátelé“ komunistického režimu dále např. neměli možnost studovat nebo byli nuceni vykonávat základní vojenskou službu u pomocných technických praporů. Jednoznačnými cíli těchto jednání bylo zbavení se „nepřátel“, ale také zastrasování a upevňování moci.

Po únorovém převratu docházelo v Československu také k likvidaci soukromého sektoru a postupné kolektivizaci zemědělství, což jsou další znaky socialistického státu.

Tisk (stejně jako ostatní média) nebyl neutrální kontrolou orgánů vykonávajících správu, jako tomu bylo v období první republiky. Sdělovací prostředky podléhaly silné cenzuře a byly nástrojem komunistické moci k šíření její propagandy. Stejně tak docházelo k ovlivňování kultury, jelikož některá díla „nevhodných“ autorů nemohla být vůbec vydávána.

K důležitým změnám došlo také v rámci administrativně správního členění země. V roce 1949 došlo ke zrušení zemského zřízení, které bylo vytvořeno již v období první republiky a došlo k obnovení krajů a okresů. Kraje měly na našem území dlouhou tradici – poprvé byly na českém území vytvořeny ve 13. století a existovaly i během období Rakouské (později Rakousko-Uherské) monarchie. Mezi lety 1949-1960 se Československo členilo na 19 krajů. Na území Čech, Moravy a Slezska se jich nacházelo 13 a toto členění přibližně odpovídá dnešní podobě krajů (v roce 2000 byl navíc vytvořen samostatný kraj Praha, některé kraje mají odlišný název od těch v roce 1949 a také jejich hranice nejsou úplně totožné). Stejně tak je vidět i určitá podoba okresů z roku 1949 a dnešních správních obvodů obcí s rozšířenou působností. V roce 1960 došlo ke snížení počtu krajů i okresů. Dle mého názoru bylo členění z roku 1949

pro výkon veřejné správy vhodnější, protože její výkon probíhal blíže občanovi - nicméně jak už zde bylo řečeno, veškerá rozhodnutí probíhala na centrální úrovni a nižší složky pak pouze vykonávaly tato rozhodnutí, proto bylo zřejmě nakonec zvoleno členění na větší kraje i okresy.

V 60. letech se začaly objevovat pokusy o uvolňování režimu a zavádění reform. V roce 1968 byl do čela komunistické strany zvolen A. Dubček, který chtěl prosadit větší liberalizaci společnosti, nicméně všechny tyto snahy byly ukončeny vpádem vojsk Varšavské smlouvy. Poté nastalo období tzv. normalizace, kdy se celá společnost se měla vrátit do poměru, které zde byly před zmíněnými pokusy o demokratizaci země. Opět docházelo k propouštění pracovníků z politických důvodů – o zaměstnání přišli ti, kteří v průběhu Pražského jara sympatizovali s reformními snahami. To se samozřejmě týkalo i pracovníků ve veřejné správě.

8.5 Postavení Slovenska v rámci jednotného státu

Postavení Slovenska v rámci společného státu bylo již od počátku velmi komplikované. Přestože bylo Československo vybudováno jako stát dvou rovnoprávných národů, Slovensko bylo pouze jednou z 5 (později ze 4) zemí. Veškerá centrální moc byla soustředěna do Prahy (tedy do země České). Reálnou autonomii získalo Slovensko až v roce 1938. V roce 1939 se pak dokonce na 6 let osamostatnilo, ale v této době bylo podřízeno fašistickému Německu. Po skončení 2. světové války mělo Slovensko odlišný model veřejné správy než Čechy a Morava – správní orgány nyní nepodléhaly centrálním orgánům v Praze, ale byly podřízeny Slovenské národní radě. To ukazuje jistou míru samostatnosti Slovenska, ale již v letech 1945 a 1946 byly postupně podepsány 3 dohody, které opět pravomoci slovenských národních orgánů omezovaly a naopak upevňovaly moc orgánů centrálních. Slovenské národní orgány pak opět získaly širší pravomoci na základě zákona o slovenských národních orgánech z roku 1956.

Rovnoprávného postavení Slovensko dosáhlo až po přijetí ústavy v roce 1960, ovšem v tomto období neexistovaly české národní orgány. Proto lze jako skutečně rovnoprávné postavení obou republik považovat až období po přijetí ústavy v roce 1968, která garantovala Československo jako federaci složenou ze dvou (teď již

skutečně rovnoprávně postavených) republik – České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo vytvořit jednotný přehled vývoje veřejné správy v Československu v letech 1918–1989 za pomoci analýzy primární a sekundární literatury, což se podařilo. Jednotlivá období pak byla srovnána a byly zdůrazněny nejdůležitější změny ve vývoji veřejné správy.

Období první republiky bylo jediným obdobím v historii Československa, které bylo po celou dobu své existence suverénním státem s fungující demokracií. Při vzniku nového státu bylo nutné vytvořit vhodný systém správy, což se nakonec podařilo až přijetím zákona o územní organizaci správy v roce 1927. V platnost tento zákon vstoupil v roce 1928. Prvním pokusem o vytvoření jednotného správního členění Československa byl návrh župního členění v roce 1920, které se ale nakonec uskutečnilo pouze na Slovensku. Toto období pro mě bylo nejzajímavější a zároveň se mi tedy zpracovávalo nejlépe.

Období druhé republiky bylo poznamenáno výraznými ztrátami pohraničí a bylo pouze předstupněm k úplnému obsazení území Čech a Moravy. V březnu 1939 došlo nejdříve k odtržení Slovenska a vytvoření samostatného státu, který ale byl satelitem nacistického Německa. Následujícího dne pak došlo k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, které bylo okupováno německými vojsky 6 let.

Po osvobození se Československo opět stalo suverénním demokratickým státem, což ovšem trvalo pouze 3 roky. Poté následoval komunistický převrat a po něm 40 let vlády Komunistické strany Československa pod diktátem Moskvy. V tomto období vešly v platnost 3 československé ústavy a byla obnovena tradice krajského členění. Veřejnou správu na všech úrovních zajišťovaly národní výbory, které postupně prošly řadou změn. Období po roce 1948 je specifické tím, že Československo bylo totalitním státem, který měl ale navenek znaky státu demokratického. Toto období se mi naopak zpracovávalo nejhůře, protože bylo velmi složité a probíhala zde celá řada změn ve vývoji veřejné správy.

Jako přílohy jsme v bakalářské práci použila mapy znázorňující podobu Československa v jednotlivých obdobích. Tyto mapy získané z uvedených zdrojů jsem upravila, aby měly všechny podobnou strukturu – stejný styl nadpisu, legendy, měřítko a severky. Hlavním účelem použití těchto map je názorné zobrazení územního členění, které souvisí s vývojem veřejné správy popisovaného v jednotlivých kapitolách.

Summary

The objective of the bachelor thesis was to develop an integrated overview of public administration in Czechoslovakia in 1918–1989, using an analysis of primary and secondary literature, and the objective has been achieved. The individual periods were then compared and the most important changes in the development of public administration were highlighted.

The period of the First Republic was the only time in the history of Czechoslovakia when the country functioned as a sovereign state with a functional democratic system. At the time of establishment of the new state it was necessary to create a suitable administration system, while the country succeeded in introducing such a system only in 1927 after it adopted the act on territorial organization of the administration. The act came into force in 1928. The first attempt to create a uniform administrative structure of Czechoslovakia was a proposal from 1920 which used a “župa”-based administrative division but the proposal was finally implemented only in Slovakia. This period was for me the easiest to work on because it was the most interesting for me.

The period of the Second Republic was marked by significant territorial losses in the border regions and it only represented the first stage of a complete occupation of the territory of Bohemia and Moravia. In March 1939 Slovakia broke away completely to form a separate state but it was only a satellite to Nazi Germany. The Protectorate of Bohemia and Moravia was declared the following day and the country was subsequently occupied by German troops for 6 years.

After the liberation Czechoslovakia became a sovereign democratic state again but that situation lasted only 3 years. After the communist coup the Czechoslovak Communist Party ruled the country for 40 years under a dictate from Moscow. During this period Czechoslovakia gradually adopted 3 constitutions and renewed the tradition of the regional territorial division. The public administration at all levels was ensured by national committees that gradually went through numerous changes. The period after 1948 is specific by the fact that Czechoslovakia was a totalitarian country but it had external attributes of a democratic state and this is one of the reasons why the period was the most difficult for me to study.

The thesis is provided with enclosed maps showing the Czechoslovak territory in the individual periods. I have adapted the maps that come from various quoted sources into a similar form – the same style of headings, legend, scale and coordinate orientation. The main purpose of the maps is to illustrate territorial divisions associated with the development of public administration systems described in the individual chapters.

Literatura a zdroje

PUBLIKACE

Cuhra, J., Ellinger, J., Gjuričová, A., Smetana, V. České země v evropských dějinách, díl čtvrtý od roku 1918. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

Čechák, V. Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004). 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. v edici EUPRESS, 2004. ISBN 80-86754-22-7.

Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, III. (1968–1989). 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 80-246-0024-2.

Hronský, M., Peklík, M. Martinská deklarácia: cesta slovenskej politiky k vzniku Česko–Slovenska. 1. vydání. Bratislava: Veda, 2008. ISBN 978-80-224-1047-2.

Kamenec, I. Slovenský stát. 1. vydání. Praha: Anomal, 1992. ISBN 80-900235-3-3.

Kocourek, L. Správa v českých zemích a v Československu v letech 1848–2005 Historický přehled. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. v edici EUPRESS, 2007. ISBN 978-80-86754-75-8.

Mates, P. Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848–1989. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1996. ISBN 80-7079-846-7.

Schelle, K. Vývoj veřejné správy v letech 1848–1990. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005. ISBN 80-86861-66-X.

Schelle, K. Protektorát Čechy a Morava a jeho správa. In: Schelle, K., Horáková, M., Salák, P., Tauchen, J. Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol Českých novodobých dějin (vybrané problémy). Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, s. 39–46. ISBN 978-80-7418-052-1.

ÚSTAVY

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky. In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960, Ústava Československé socialistické republiky. In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968, o československé federaci. In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, III. (1968–1989). 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0024-2.

Zákon č. 37/1918 Sb. ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

OSTATNÍ DOKUMENTY

Mnichovská dohoda (Dohoda uzavřená mezi Německem, Spojeným královstvím, Francií a Itálií v Mnichově dne 29. září 1938). In: Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech, V. díl, Druhá Československá republika (1938–1939). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993. ISBN 80-210-0741-9.

Protokol o rozhodčím výroku mezi Československou republikou a Maďarskem ze dne 2. listopadu 1938. In: Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech, V. díl, Druhá Československá republika (1938–1939). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993. ISBN 80-210-0741-9.

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs. ze dne 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území republiky Československé. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18. 1944 Úř. věst. čs. ze dne 4. prosince 1944, o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. ze dne 22. listopadu 1938, o autonomii Podkarpatské Rusi. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Ústavní zákon č. 12/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o národních výborech. In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

Ústavní zákon č. 33/1956 Sb. ze dne 31. júl 1956, o slovenských národných orgánoch. In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. ze dne 22. listopadu 1938, o autonomii Slovenskej krajiny. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Vládní nařízení č. 269 Sb. ze dne 4. listopadu 1938, o organizaci některých ministerstev. In: Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech, V. díl, Druhá

Československá republika (1938–1939). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita – právnícká fakulta, 1993. ISBN 80-210-0741-9.

Vládní nařízení č. 17 Sb. ze dne 3. února 1939, o obecních (obvodních) tajemnících. In: Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech, V. díl, Druhá Československá republika (1938–1939). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita – právnícká fakulta, 1993. ISBN 80-210-0741-9.

Výnos vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb. ze dne 16. března 1939, o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I.(1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Zákon č. 125/1927 Sb. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy. In: Gronský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918–1945). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-458-6.

Zákon č. 280/1948 Sb. ze dne 21. prosince 1948, o krajském zřízení (výňatky). In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

Zákon č. 36/1960 Sb. ze dne 9 dubna 1960, o územním členění státu (výňatky). In: Gronský, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, II. (1945–1968). 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-765-8.

INTERNETOVÉ ODKAZY

Stránky Vlády ČR [online]. Dostupné na www :

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/zdenek-fierlinger-1/prehled-ministru-24683/> [28. 2. 2011]

Stránky Vlády ČR [online]. Dostupné na www :

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/zdenek-fierlinger-2/prehled-ministru-24682/> [28. 2. 2011]

Stránky Vlády ČR [online]. Dostupné na www :

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/prehled-ministru-24681/> [28. 2. 2011]

Přehled představitelů Slovenské národní rady [online]. Dostupný na www :

<http://www.history.sav.sk/zatkuliak/zatkuliak-prehľad.pdf> [1. 3. 2011]

ZDROJE PŘÍLOH:

Janák, J., Hledíková, Z. Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. 1. vydání.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-21189-5.

Mištera, L. Geografie krajů ČSSR. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

Atlas českých dějin, díl 2. – od roku 1618. 1. vydání. Kartografie Praha, 2004. ISBN80-7011-675-7.

Mapa neuskutečněného členění Čech na župy [online]. Dostupná na www :

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Cechy.zupy.1920.png> [27. 3. 2011]

Mapa neuskutečněného členění Moravy a Slezska na župy [online]. Dostupná na www :

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Neuskute%C4%8Dn%C4%9Bn%C3%A9_%C5%BEupn%C3%AD_rozd%C4%9Blen%C3%AD_Moravy_a_%C4%8Cesk%C3%A9ho_Slezska_z_roku_1920.png [27. 3. 2011]

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Mapa území Československé republiky s úpravami hranic do roku 1924

Příloha č. 2 – Mapa neuskutečněného členění Čech, Moravy a Slezska na župy v roce 1920

Příloha č. 3 – Mapa správního členění Československa do roku 1938

Příloha č. 4 – Mapa územní organizace politické správy v zemi České a Moravskoslezské k 29. září 1938

Příloha č. 5 – Mapa Československa po Mnichovském diktátu

Příloha č. 6 – Mapa správních obvodů v Protektorátu Čechy a Morava a sousedních správních obvodů Velkoněmecké říše k 21. září 1939

Příloha č. 7 – Mapa správních obvodů v Protektorátu Čechy a Morava a sousedních správních obvodů Velkoněmecké říše k 1. listopadu 1942

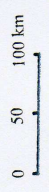
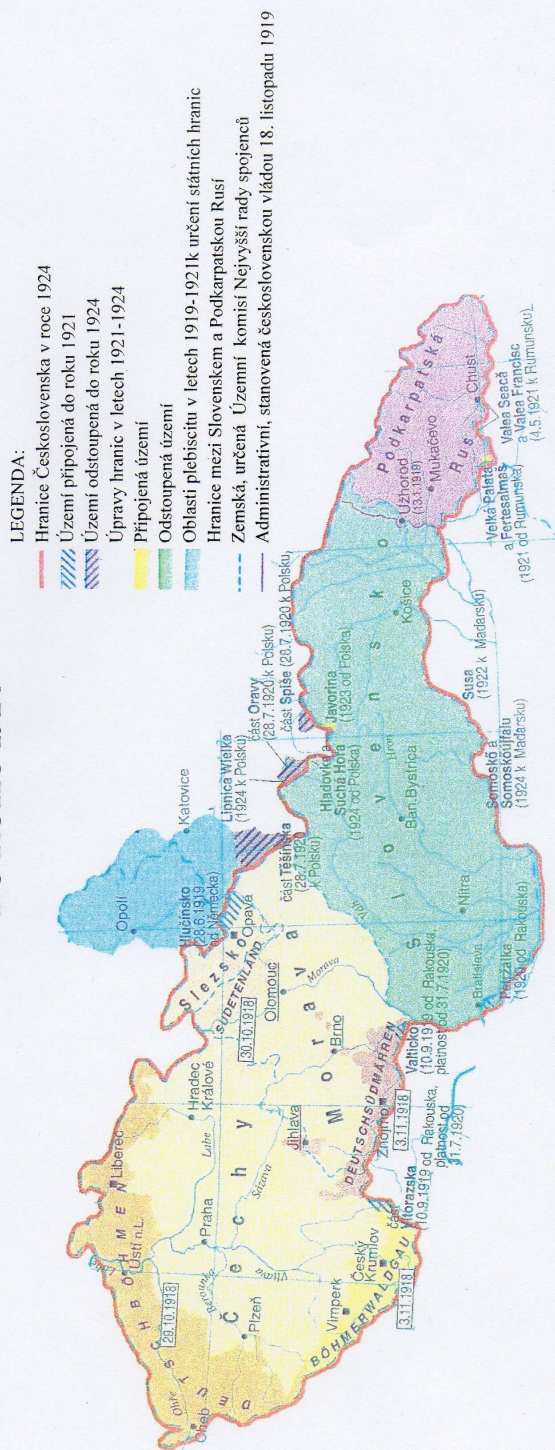
Příloha č. 8 – Mapa správního členění Československa a územní změny v letech 1945–1949

Příloha č. 9 – Mapa okresů a krajů Československé republiky v letech 1949–1960

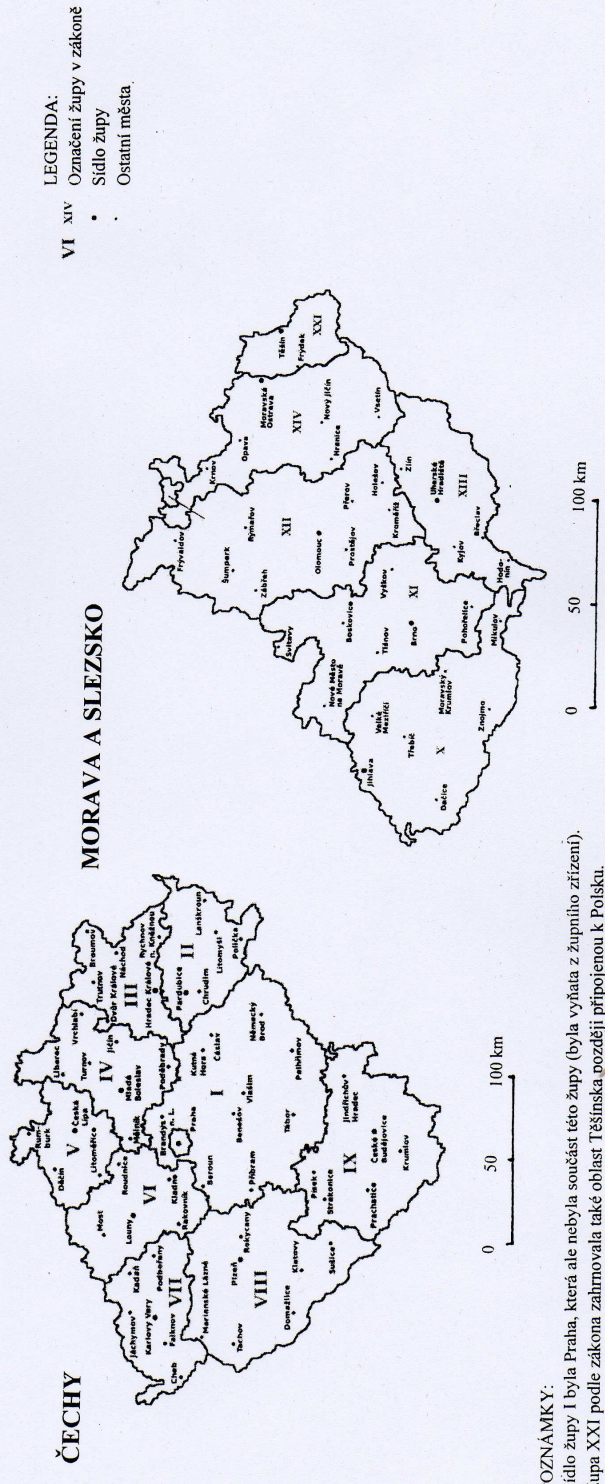
Příloha č. 10 – Mapa okresů a krajů Československé republiky po roce 1960

PŘÍLOHY

MAPA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY S ÚPRAVAMI HRANIC DO ROKU 1924

PŘÍLOHA č. 2
MAPA NEUSKUTEČNĚNÉHO ČLENĚNÍ ČECH, MORAVY A SLEZSKA NA ŽUPY V ROCE 1920

POZNÁMKY:
 Sídlo župy I byla Praha, která ale nebyla součástí této župy (byla vyňata z župního zřízení).
 Župa XXI podle zákona zahrnovala také oblast Těšínska později připojenou k Polsku.

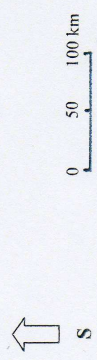

ZDROJE:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Cechy_zupy_1920.png [27. 3. 2011] (Upraveno)
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Neuskute%C4%8Dn%C4%9Bn%C3%A9_%C3%BDn%C3%A9_rod%C4%9Bn%C3%AD_rozd%C4%9Bn%C3%AD_Moravy_%C4%8Cesk%C3%A9ho_Slezska_z_roku_1920.png [27. 3. 2011] (Upraveno)

MAPA SPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ ČESKOSLOVENSKA DO ROKU 1938

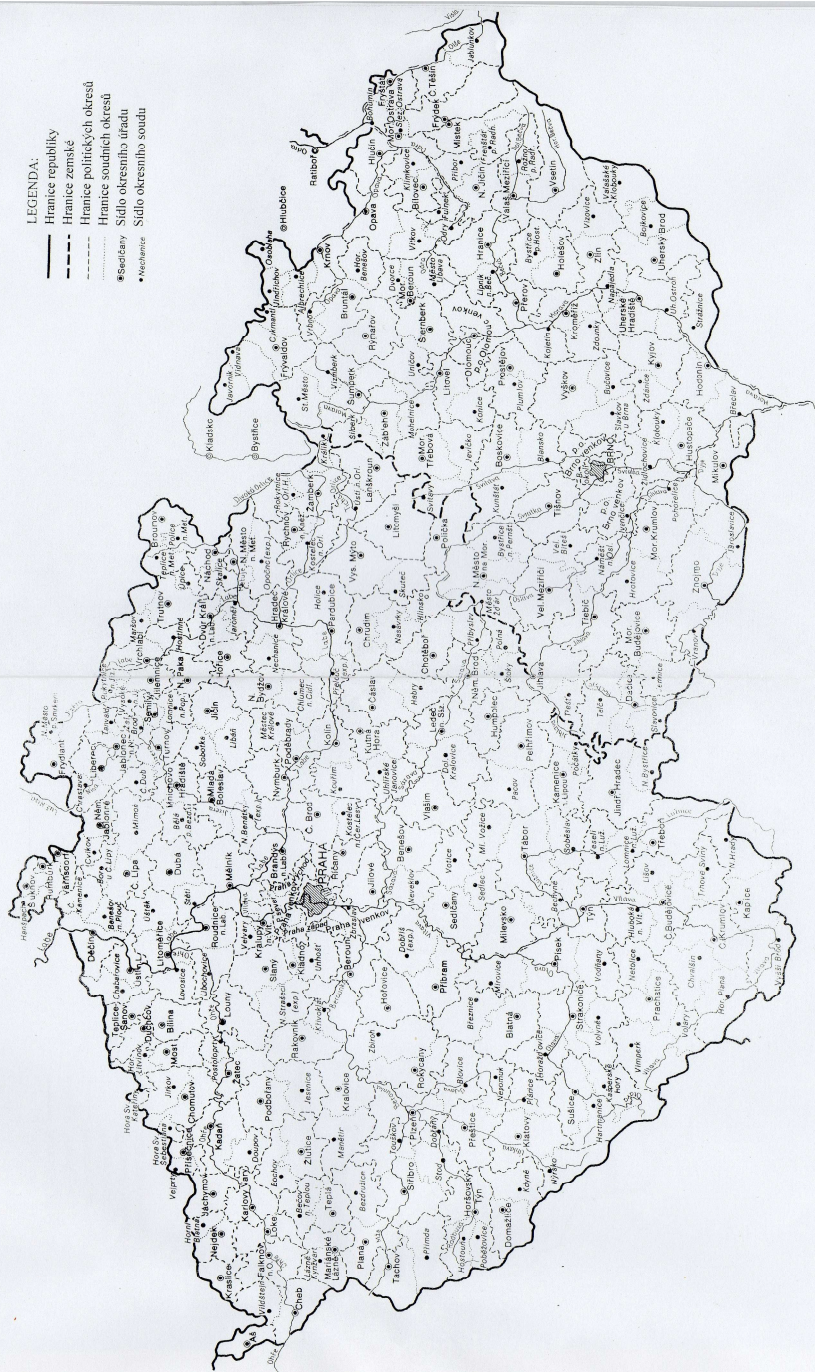

ZDROJ:
Atlas českých dějin, díl 2. — od roku 1618. 1. vydání. Kartografie Praha, 2004.
ISBN: 80-7011-675-7. (Upraveno)

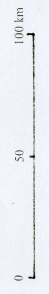

PŘÍLOHA č. 4
MAPA ÚZEMNÍ ORGANIZACE POLITICKÉ SPRÁVY V ZEMĚ ČESKÉ A MORAVSKOSLEZSKÉ K 29. ZÁŘÍ 1938

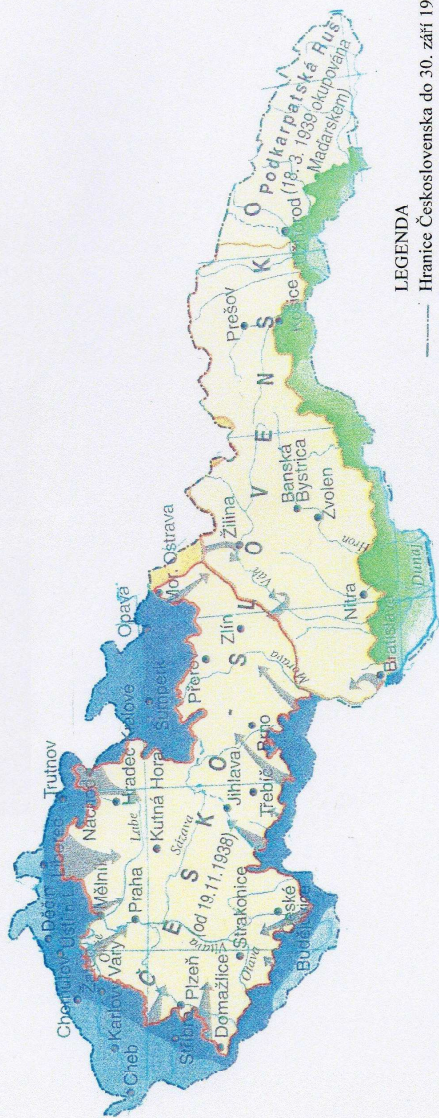

- LEGENDA:
- hranice republiky
  - - - hranice zemské
  - hranice politických okresů
  - hranice soudních okresů
  - Sídlo okresního úřadu
  - ◆ Sídlo okresního soudu

ZDÍLO:
 Janků J., Hedlová Z. Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. I. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
 ISBN 80-04-21189-5 (Upraveno)

MAPA ČESKOSLOVENSKA PO MNICHOVSKÉM DIKTÁTU

LEGENDA

- Hranice Československa do 30. září 1938
- Hranice Protektorátu Čechy a Morava (od 15. března 1939)
- Hranice Slovenské republiky („Slovenského státu“ od 14. března 1939)
- Zbylé území Česko-Slovenska

Území obsazené

- Německem 1, 2, 3, 3.5, 6, 7, 8, 9, 10, 10.
- Polskem 2, 3, 4, 11, 1, 3, 10, 11.
- Maďarskem 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11.

↑ Postup německých vojsk 14. a 15. března 1939

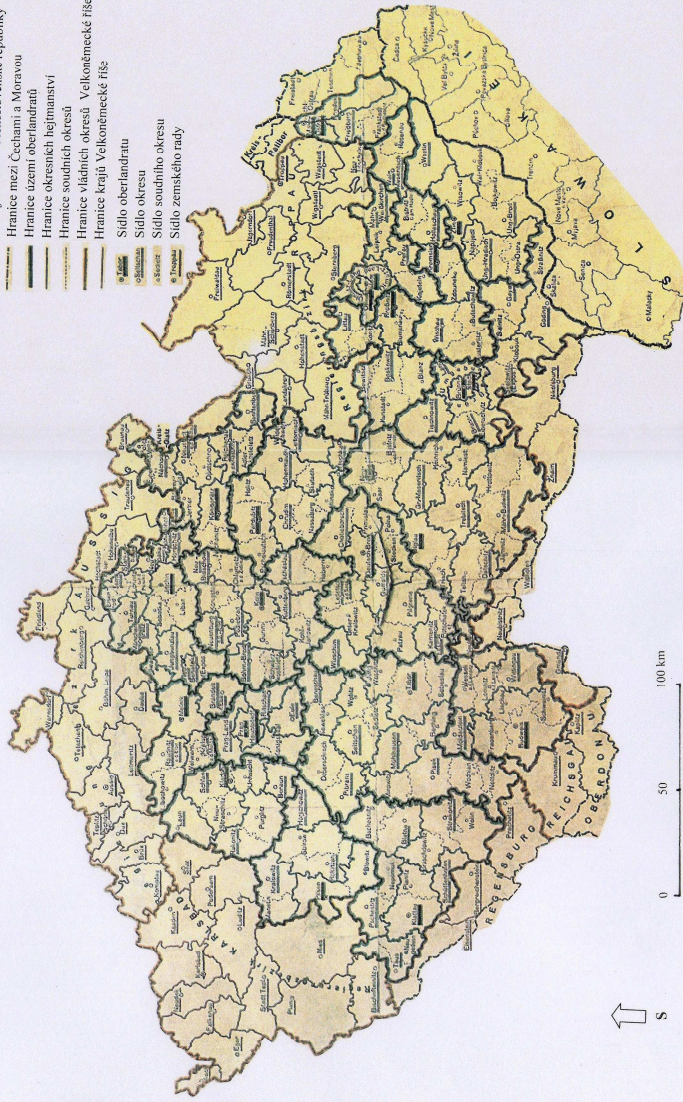
ZDROJ:

Atlas českých dějin, díl 2. – od roku 1618. I. vydání. Kartografie Praha, 2004.
ISBN: 80-7011-675-7. (Upraveno)

MAPA SPRÁVNÍCH OBVODŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA A SOUSEDNÍCH SPRÁVNÍCH OBVODŮ VELKONĚMECKÉ ŘÍŠE K 21. ZÁŘÍ 1939

LEGENDA:

- Ríšská hranice
- Hranice Protektorátu
- Dívější hranice Československé republiky
- Hranice mezi Čechami a Moravou
- Hranice území obcí a landrátků
- Hranice okresních hejtmanských území
- Hranice soudních okresů
- Hranice vládních okresů Velkoněmecké říše
- Hranice vládních okresů Velkoněmecké říše
- Sídlo obcí a landrátků
- Sídlo okresu
- Sídlo soudního okresu
- Sídlo zemského úřadu

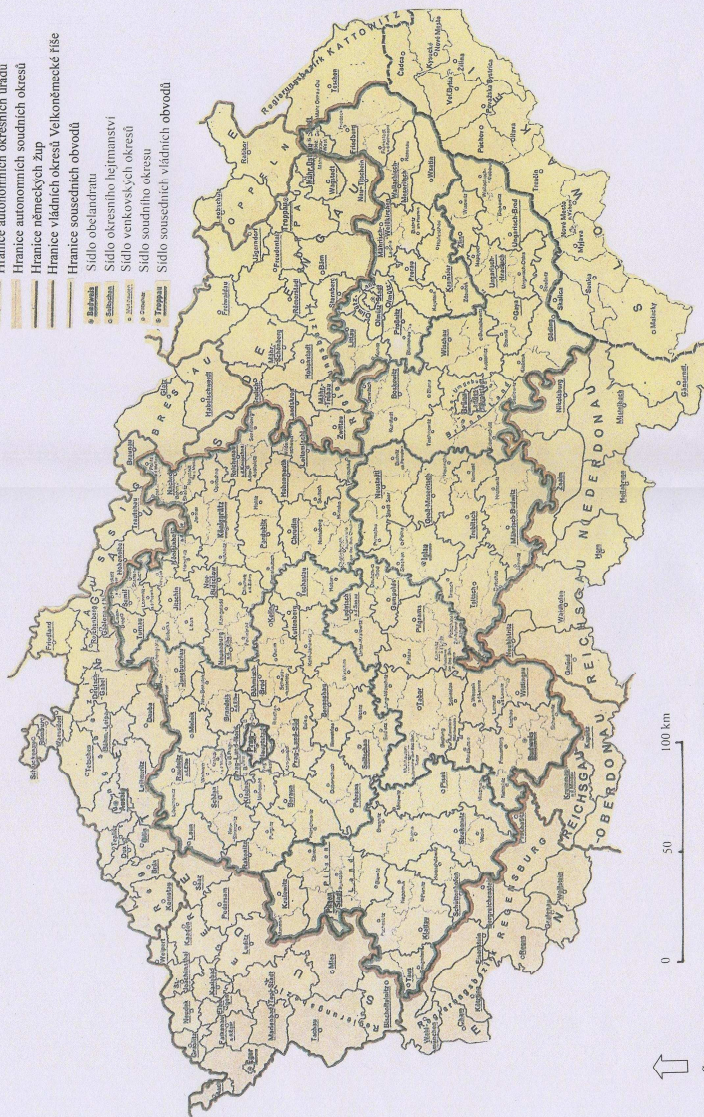
0 50 100 km

ZDROJ:
Janák, J., Hledíková, Z. Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
ISBN: 80-04-21189-5 (Upraveno)

MAPA SPRÁVNÍCH OBVODŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA A SOUSEDNÍCH SPRÁVNÍCH OBVODŮ VELKONĚMECKÉ ŘÍŠE K 1. LISTOPADU 1942

LEGENDA:

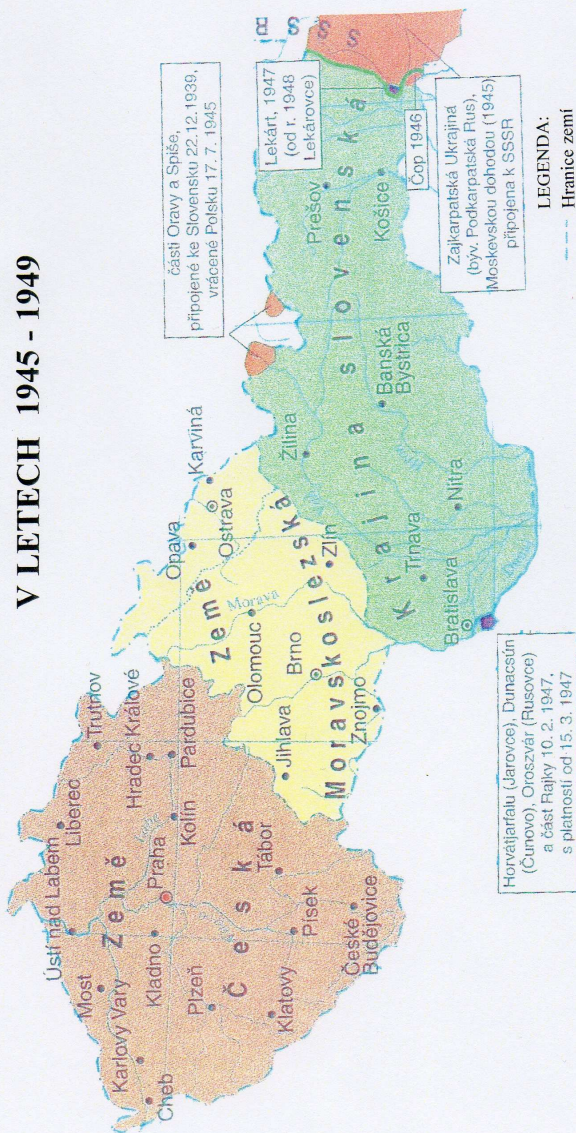
- Křížská hranice
- Hranice Protektorátu
- Hranice mezi Čechami a Moravou
- Hranice německých obcí/landtrátů
- Hranice autonomních soudních úřadů
- Hranice německých Záp
- Hranice vládních okresů Velkoněmecké říše
- Hranice sousedních obvodů
- Sídlo obce/landtrátu
- Sídlo okresního hejtmanství
- Sídlo velkovokresního okresu
- Sídlo soudního okresu
- Sídlo sousedních vládních obvodů

ZDROJ:

Janák, J. Hledíková, Z. Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. I. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
ISBN: 80-04-21189-5 (Upraveno)

MAPA SPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ ČESKOSLOVENSKA A ÚZEMNÍ ZMĚNY V LETECH 1945 - 1949

0 50 100 km

MAPA OKRESŮ A KRAJŮ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V LETECH 1949-1960

LEGENDA:

- Hranice kraje
- Hranice okresu
- Krajské město
- Okresní město

0 50 100 km

ZDROJ:
Míštera, L. Geografie kraji ČSSR. I. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. (Upraveno

MAPA OKRESŮ A KRAJŮ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY PO ROCE 1960

LEGENDA:

- Hranice kraje
- Hranice okresu
- Krajské město
- Okresní město

ZDROJ:

Mištera, L. Geografie krajů ČSSR. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. (Upraveno)